

“ALLAH NEREDE?”

BAĞLAMINDA VÂRİT OLAN RİVAYETLERİN TAHLİLİ

Murat KURT

Adıyaman İl Müftü Yardımcısı, m.kurt@windowslive.com

Geliş Tarihi/Received:

04.04.2019

Kabul Tarihi/Accepted:

10.05.2019

e-Yayım/e-Printed:

29.06.2019

ÖZ

Rivayetlere göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile bir cariye arasında geçen diyalogda, Hz. Peygamber (s.a.v.), cariyeye (أين الله) “Allah nerede?” diye sormakta, buna mukabil cariye, (في السماء) “Gökte” diye cevap vermektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.), cariyenin cevabını onun mü’min oluşunun bir ispatı olarak değerlendirmesine dair bu rivayet, Allah’a mekân izafe etme açısından ontolojik bir problem teşkil etmektedir.

Selef ulemâsı, bu tarz rivayetleri te’vil etmeksizin zahirine hamlederek, kabul cihetine gitmiş ve panteist bir yaklaşıma düşmemek için de “Allah göktedir” cümlesinin göğün, güneşi, ayı ve diğer gök cisimlerini kuşattığı gibi Allah’ı da kuşattığı anlamına gelmeyeceğini belirterek Allah’ın sıfatlarının keyfiyeti konusunda nasları yorumlamaya gitmeden, olduğu gibi kabul etmişlerdir.

İlim ve hikmet ehli olarak tanımlanan düşünürler ise, rivayetleri te’vil etme cihetine giderek, Allah için (أين) (nerede?) sorusunun sorulmasını dahi caiz görmemişlerdir. Çünkü (أين) (nerede?) sorusu bir cismin yerini öğrenmek için sorulur. Allah cisim olmaktan, zaman ve mekândan münezzehtir olduğu için araştırmada “Allah göktedir” ifadesini içeren rivayetler, hadis tenkidi açısından değerlendirilmeğe çalışılmıştır.

Araştırmanın birinci kısmında rivayetlerin tarihleri ve isnad tahlili ele alınmıştır. Bu bölümde rivayetlerin metinleri ve senedleri ele alınarak sened ve metin açısından sıhhat dereceleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İkinci kısmında ise rivayetlerin selef ulemâsı ve ilim ve hikmet ehli olarak tanımlanan hadîs edebiyatın önemli simaları olan şârihler tarafından nasıl yorumlandığı belirtilmiştir. Allah’a mekân izafe edenlerin referans gösterdikleri kaynaklardan biri olan (أين الله) “Allah nerede?” rivayetinin sened açısından sıhhatli oluşu, dikkatleri metinlerin tev’il edilmesi üzerine yoğunlaştırmaktadır. Bu çalışmada ilgili rivayetler hakkındaki yorumlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Allah, Cariye, Sened, Metin, Tenkid.

EVALUATION OF THE NARRATIONS OF “WHERE IS ALLAH?” WITH RESPECT TO HADITH CRITICISM

ABSTRACT

According to narrations about the dialogue between the Prophet (pbuh) and slave woman, the question of the Prophet “Where is Allah?”, the woman’s answer “In the Sky” and the conclusion of the Prophet that the woman is a believer constitutes an ontological problem with regards to designation a place to God.

The Selef thinking accepted this narration without making an interpretation. The Selefis accepted the statements about the adjectives of Allah without interpreting them stating that “Allah is in the sky” doesnot mean that the sky covers God the same way as it covers the sun, the moon and the other stellar objects.

The other thinkers known as the possessors of knowledge and wisdom interpreted the narrations and concluded that it is not even permissible to ask where Allah is. Because this question is only asked to know the place of an object. Since Allah is away from being an object, time and space, this narration has to be interpreted.

In the first part of the study, the transmissions of the hadith and the examination of the isnad are studies. In this part,

the strength of the hadith from the point of view of the transmission and the text is explored by examining the transmissions and the texts of the hadiths. In the second part, the way interpreters of hadith who are scholars of the past and are known as possessors of knowledge and wisdom have interpreted the hadith is examined. The fact that the hadith "where is Allah?" which is one of the references of those who attribute place to God is sound from the view of isnad, makes us focus on the possible interpretations of the text. In this study, the interpretations about the relevant hadiths will be explored.

Keywords: Allah, Slave woman, Chain of Transmitters, Text, Criticis

GİRİŞ

Araştırmamızda, konu ile ilgili rivayetleri, bunların sened ve metin tenkitleriyle ilgili tartışmaları ele alacağız. Rivayetleri ele alırken hadis müelliflerinin vefat tarihlerini esas alarak kronolojik bir sıra takip edeceğiz. Böylece rivayetlerde zaman içerisinde varsa oluşan değişiklikleri görmüş olacağız.

Hadis edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olan eser müelliflerinin ve şârihlerin, Allah'ın sıfatları konusundaki fikirleri rivayetlerin anlaşılması konusunda bize önemli bir bakış açısı kazandıracaktır.

Araştırmamıza konu olan (ابن الله) “Allah nerede?” bağlamındaki rivayetler, ulaşabildiğimiz kadarıyla 27 eserde yer almaktadır. 5 sahabî ravi aracılığı ile bize ulaşan bu rivayetler toplam 53 farklı tariikle rivayet edilmiştir. Metin olarak çoğu birbiriyle aynı, fakat sened açısından farklı olan 53 rivayeti sened ve metin açısından değerlendirmeye tabi tutacağız.

Rivayetin sahabi râvîlere göre sayısal dağılımı şöyledir:

1. Muâviye b. Hakem es-Sülemî (h._?) tarikiyle 43,
2. Ebû Hüreyre (h._ 57) tarikiyle 7,
3. “An Raculin mine’l-Ensâr” şeklinde mübhem bir sahabî tarikiyle 1,
4. Ebû Cuhayfe’in babası (Abdullah es-Süvâî), (h._74) tarikiyle 1,
5. Abdullah b. Abbâs (h._68) tarikiyle de 1 rivayet gelmektedir.

Rivayetlerin, İslâm ilim kültür tarihine katkıları açısından tartışmaları ele alırken selef eksenli olarak ortaya sürülen görüşlere yer vereceğiz. Daha sonra rivayetleri te’vile ihtiyaç duyan materyaller olarak gören ve kendilerini ilim hikmet ehli olarak tanıtanların görüşlerine yer vereceğiz. Selefin rivayetler karşısındaki tutumu rivayetlerin yorumlanmaksızın olduğu gibi kabul edilmesidir. Hadis edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olan ve ilim ve hikmet ehli olarak adlandırılan hadis şarihlerinin, Allah'ın sıfatları konusundaki rivayetleri te’vil etmeleri, hadislerin anlaşılması konusunda bize önemli bir bakış açısı kazandıracaktır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “rivayetlerin tariklerini ve isnad tahlilini” ele alacağız. İkinci bölümde ise “rivayetlerin anlaşılması” konusunu ele alacağız.

1. RİVAYETLERİN TARİKLERİ VE İSNAD TAHLİLİ

Konuyla ilgili olarak rivayetler Muâviye b. Hakem es-Sülemî, Ebû Hüreyre, İbni Abbâs, Cuhayfe’in babası (Abdullah es-Süvâî) ve “Ensârdan bir adam” şeklinde mübhem bir sahabî tarikleriyle gelmektedir.

Bazı rivayetlerde senedin müntehasında bulunan Muâviye b. Hakem yerine Ömer b. Hakem’in ismi geçmektedir. Bununla ilgili olarak Şâfiî şöyle demektedir: “Malik b. Enes bu sahabiyyi, Ömer b. Hakem olarak isimlendirmektedir. Gerçekte ise o, Muâviye b. Hakem’dir.”¹ Ebu’l-Hasen Kâdî de, Ömer b. Hakem’in, Muâviye b. Hakem’in kardeşi olduğuna dair neseb kitaplarında elde ettiği bir bulguya işaret etmektedir.²

Kanaatimizce Şâfiî’nin dediği gibi bu bir râvî hatasıdır. Rivayet Ömer b. Hakem’den değil Muâviye b. Hakem’den gelmiştir.

Rivayetleri tahlil ederken ilk üç rivayetin sened ve metinlerini esas alacağız. Diğer rivayetlerdeki değişiklikleri metin inşası bölümünde irdelemeye çalışacağız.

Rivayetlerin, musannef, câmi’ ve sünen gibi eserlerde, hangi kitap ve bâbta ele alındıklarını belirtilerek rivayetlerin anlam çerçevesi ve konteksti bakımından bize nasıl bir fikir verdiklerini tespit etmeye çalışacağız.

1.1. Muâviye b. Hakem es-Sülemî (h._?) Tarikiyle Gelen Rivayetler:

Muâviye b. Hakem (h._?) tarikiyle gelen rivayet, ilk olarak Mâlik’in (h._179) *Muvatta’* adlı eserinde geçmektedir. Rivayetin metni şu şekildedir:

خَدَّيْ مَالِكٌ، عَنْ هَلَالِ بْنِ أَسَامَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْحَكَمِ، أَنَّهُ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ جَارِيَةً لِي كَانَتْ تَزْعِي عَنِّي لِي. فَجِئْتُهَا. وَقَدْ فُقِدَتْ شَاةٌ مِنَ الْغَنَمِ. فَسَأَلْتُهَا عَنْهَا فَقَالَتْ: أَكَلَهَا الذَّبَابُ. فَأَسِفْتُ عَلَيْهَا. وَكُنْتُ مِنْ بَنِي آدَمَ فَلَطَعْتُ وَجْهَهَا وَعَلَى رَقَبَةِ أَفَاعَتَيْهَا. فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَيْنَ اللَّهُ؟» فَقَالَتْ: فِي السَّمَاءِ. فَقَالَ: «مَنْ أَنَا؟» فَقَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَعْتَمْتُهَا»

¹ Şâfiî, Muhammed b. İdris, *es-Sünenü'l-Me'sûra*, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1986), 406.

² Ebu'l-Hüseyin, Abdülbâki b. Kânî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, (el-Medînetü'l-Münevver: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1418), 2: 226.

(Haddesenî) Mâlik, (an) Hilâl b. Üsâme, (an) Atâ' b. Yesâr, (an) Ömer -Muaviye- b. Hakem.

Ömer -Muaviye- b. Hakem şöyle demektedir: Hz. Peygamber'e geldim ve şöyle dedim: “Yâ Resûlallâh! Koyunlarımı güden bir cariyem var. (Bir gün) yanına gittim sürüden bir koyun kaybolmuştu. Ben de ona, kayıp koyundan sordum.” Cariye: “Kurt yedi” dedi. Sonuçta ben de bir insanım ve her insan gibi üzülürüm. Cariyeye çok kötü bir tokat attım. Benim bir cariyeye azat etme borcum var, (tokat attığım bu cariyeyi) azat edeyim mi? Ne dersiniz?” Hz. Peygamber cariyeye: “Allah nerede?” diye sordu. O da: “Gökte” dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.) cariyeye: “Ben kimim?” diye sordu: “Sen Allah'ın elçisisin,” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Onu azat et” dedi.³

İkinci rivayet Şâfiî'nin (h._204) *es-Süneni'l-Me'sûra* adlı eserinde geçmektedir. Mâlik'in rivayetiyle aynı senedle rivayet edilmiş olan Şâfiî'nin rivayeti, metin açısından da Mâlik'in rivayeti ile aynıdır.⁴

Üçüncü rivayet ise, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (h._204) *el-Müsned* adlı eserinde zikredilmektedir. Rivayetin metni hakkındaki bilgiler şu şekildedir:

(Haddesenâ) Ebû Dâvûd, (haddesenâ) Harb b. Şeddâd ve Ebân b. Zeyd, (an) Yahyâ b. Ebî Kesîr, (an) Hilâl b. Ebî Meymûne, (an) Atâ' b. Ebî Yesâr, (an) Muaviye b. Hakem.

Ebû Dâvûd Tayâlisî'nin (h._204) rivayeti, yukarıda zikri geçen Mâlik ve Şâfiî rivayetleri ile aynı olmakla birlikte söz konusu rivayetlerde anlatılmayan bilgiler rivayette yer almaktadır. Bu bilgilerden konumuzla ilgili olan kısmının, cariyenin koyunları güttüğü Uhud ve Cevâniyye bölgelerinin adlarının zikredilmesidir.⁵

Diğer rivayetler, takdim-te'hir ve müradif kelimelerin kullanılmasıyla beraber yukarıdaki rivayetlerle benzerlik arz etmekte olup, şu eserlerde yer almaktadır:

1. İbni Ebî Şeybe (h._235), *el-Musannef*,⁶
2. Ahmed b. Hanbel (h._241), *el-Müsned*,⁷
3. Buhârî (h._256), *Cüz'ü'l-Kırâat-i Halfe'l-İmâm*,⁸
4. Müslim (h._261), *es-Sahîh*,⁹
5. Ebu Davut (h._275), *es-Sünen*,¹⁰
6. Dârimî (h._280), *er-Red ala'l-Cehmiyye*,¹¹
7. İbni Ebî Âsım (h._287), *el-Âhâd ve'l-Mesânî*,¹²
8. Nesâî (h._303), *es-Sünen*,¹³ ve *es-Sünenü'l-Kübrâ*,¹⁴
9. İbnu'l-Cârûd (h._307), *el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsnede*,¹⁵
10. İbnu Huzeyme (h._311), *Kitâbu't-Tevhîd*,¹⁶
11. Ebû Avâne (h._316), *Mustahrec Ebî Avâne*,¹⁷
12. Tahâvî (h._321), *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*,¹⁸
13. Ebu'l-Hüseyin (h._351), *Mu'cemü's-Sahâbe*¹⁹
15. Ebu Nuaym el-İsbahânî (h._336), *el-Müsnedü'l-Müstahrac alâ Sahîhi'l-İmâm Müslim*,²⁰
16. İbni Hibbân, (h._354), *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbni Hibbân*,²¹
17. Taberânî (h._360), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*,²²
18. İbni Mende (h._395), *el-İmân*,²³
19. İbnu Ebî Zemenîn (h._399): *Riyâdu'l-Cenneh bi Tahrîci Usûli's- Sünneh*,²⁴

³ Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, (Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arab, 1985), 2: 776.

⁴ Şâfiî, *es-Sünenü'l-Me'sûra*, 405.

⁵ Tayâlisî, Ebû Dâvûd, *el-Müsned*, (Gîzâ: Dâru'l-Hicr, 1999), 2: 427.

⁶ İbni Ebî Şeybe, Ebû Bekir, *el-Musannef*, (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, H. 1409), 6: 162.

⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 39: 175, 176, 181, 182.

⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh, *Cüz'ü'l-Kırâat-i Halfe'l-İmâm*, (Lahor: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1980), 20.

⁹ Müslim, b. Haccâc, *es-Sahîh*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991), el-Mesâcîd ve Mevâdiu's-Salât, 33.

¹⁰ Ebû Dâvûd, es-Sicistânî, *es-Sünen*, (Beyrut: Dâru İbni Hazm, 1997), es-Salât, 171; el-Eymân ve'n-Nüzür, 19.

¹¹ Dârimî, Ebû Saîd, *er-Red ala'l-Cehmiyye*, (Kuveyt: Dâru İbni'Esîr, 1995), 45, 46, 46.

¹² İbni Ebî Âsım, Ahmed b. Amr, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, (Riyâd: Dâru'r-Râye, 1991), 2: 571.

¹³ Nesâî, Ebû Abdirrahman, *es-Sünen*, (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, trs), es-Sehv, 20.

¹⁴ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), en-Nuût, 56; es-Siyer, 7; et-Tefsîr, 41.

¹⁵ İbni Cârûd, en-Nisâbü'rî, *el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsnede*, (Beyrut: Müessesetü'l-Kitâbî's-Sekâfiyye, 1988), es-Salât, 7.

¹⁶ İbni Huzeyme, Ebûbekir Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1994), 1: s. 179, 180.

¹⁷ Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk, *Mustahrec Ebî Avâne*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1998), 1: 465, 466.

¹⁸ Tahâvî, Ebû Ca'fer, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1494), 12: 522; 13: 366, 367.

¹⁹ Ebu'l-Hüseyin, *Mu'cemü's-Sahâbe*, 2: 226.

²⁰ Ebû Nuaym el-İsbahânî, *el-Müsnedü'l-Müstahrac alâ Sahîhi'l-İmâm Müslim*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, trs), 2: 137.

²¹ İbni Hibbân, Muhammed, *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbni Hibbân*, Tahkik, Şuayb el-Arnâvut, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 1: 383; 6: 22.

²² Taberânî, Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, (Kâhire: Mektebetü İbni Teymiyye, trs), 19: 398, 398.

²³ İbni Mende, Muhammed b. İshâk, *el-İmân*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, H. 1406), 1: 230.

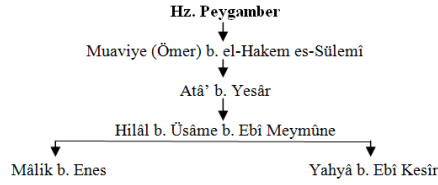
19. Beyhakî (h._458), *es-Sünenü'l-Kübrâ*,²⁵ ve *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*,²⁶

20. Beğavî (h._516): *Şerhu's-Sünne*,²⁷

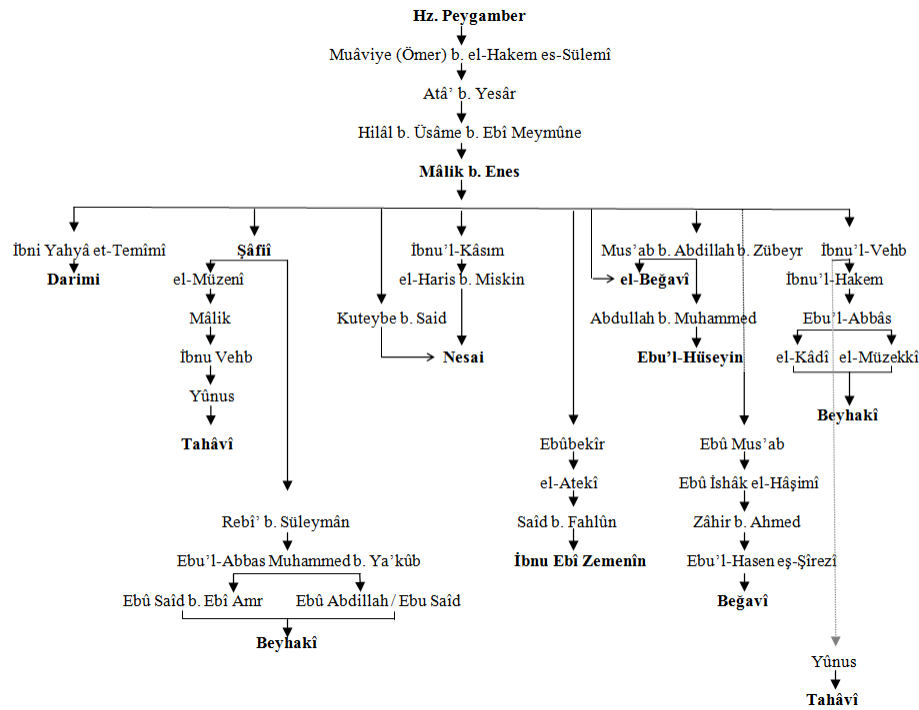
1.1.1. Rivayetlerin Sened Ağı:

Rivayetlerin çokluğu sebebiyle Muâviye b. Hakem tarikiyle gelen hadisleri üç tablo halinde göstereceğiz.

Tablo I- Birinci tabloda Hilal b. Usame b. Ebî Meymûne'den rivayette bulunan Mâlik ve Yahyâ b. Ebî Kesîr'i göstereceğiz:

Tablo II- İkinci tabloda ise İmâm Mâlik tarikiyle gelen rivayetleri göstereceğiz:

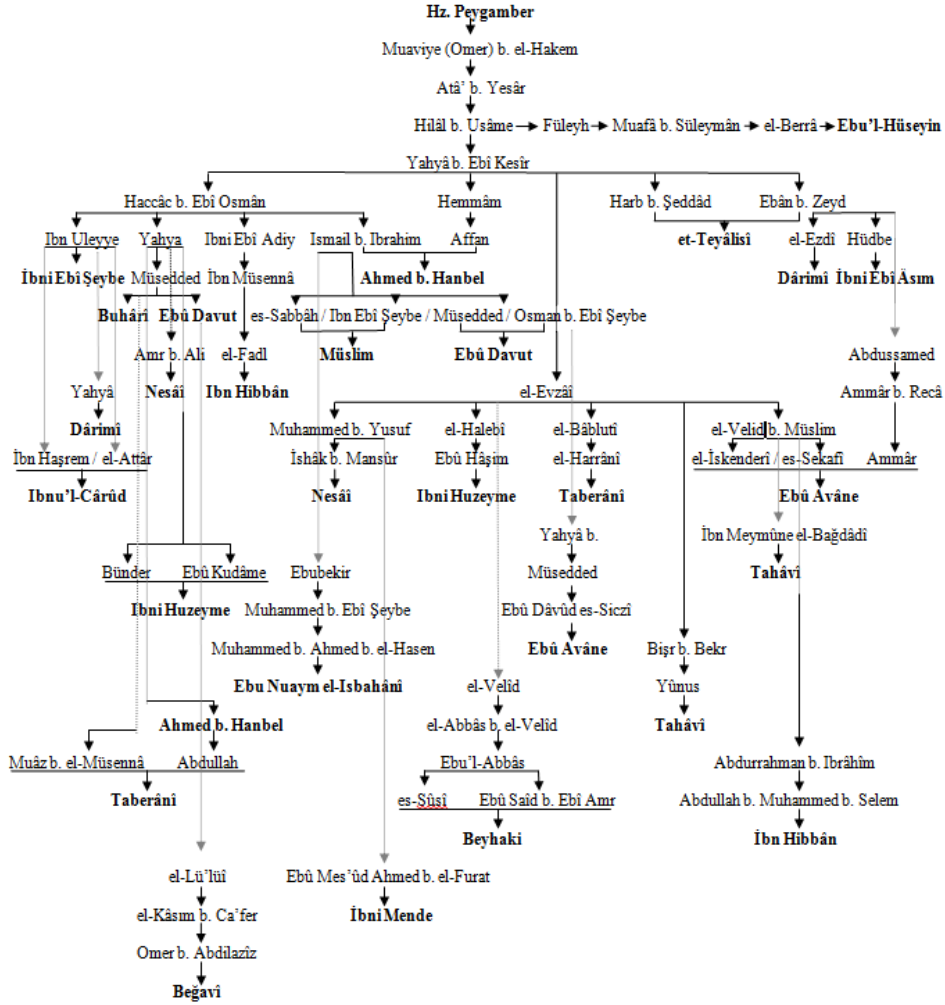
Tablo III- Üçüncü tabloda ise Yahyâ b. Ebî Kesîr'i tarikiyle gelen rivayetleri göstereceğiz:

²⁴ İbnu Ebi Zemenin, Ebû Abdillâh Muhammed, *Riyâdu'l-Cenneh bi Tahrici Usûli's- Sünneh*, (Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, H. 1415), 1: 114.

²⁵ Beyhâkî, Ebûbekir, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 7: 636; 10: 98.

²⁶ Beyhâkî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, (Dimeşk: Dâru'l-Kuteybe, 1991), 11: 117.

²⁷ Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *Şerhu's-Sünne*, (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 3: 237; 9: 246.

1.1.2. Rivayetlerin Sened Tenkidi:

Muâviye b. Hakem'in ravisi olan Atâ' b. Yesâr (h._94) hakkında İbni Sa'd *sika* ve *kesîru'l-hadîs* yorumunu yapmaktadır.²⁸ Münekkidler onun *sika* olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.²⁹ Bu münekkidler arasında İbni Ma'in, Ebû Zur'a ve Nesâî'nin isimleri geçmektedir.³⁰

Muâviye b. Hakem tarikiyle gelen rivayetlerde müşterek râvî Hilâl b. Üsâme (h._100 ?) hakkında Ebû Hâtim, hadisinin yazılabileceğini kaydetmektedir.³¹ Nesâî onun için *leyse bilhî be's* demektedir.³² İbni Hibbân'ın *es-Sikât* adlı eserinde zikrettiği³³ Hilâl b. Üsâme hakkında başka bilgiye ulaşamadık.

Tabakât ve terâcim kitaplarından yaptığımız araştırma neticesinde senedin muttasıl olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Muaviye b. Hakem'den rivayette bulunanlar arasında Ata' b. Yesâr'ın adı da geçmektedir.³⁴ Ata' b. Yesâr'dan, Hilâl b. Ali b. Üsâme b. Ebî Meymune rivayet etmektedir.³⁵ Ondan da İmam Mâlik ve Yahyâ b. Ebî Kesîr rivayette bulunmuşlardır.³⁶ Sonuç itibariyle Muaviye b. Hakem tarikiyle gelen cariyeye rivayeti, muttasıl bir senedle rivayet edildiği için sened itibariyle sahih bir rivayettir.

1.1.3. Rivayetlerin Metin İnşası:

(أين الله) "Allah nerede?" sorusunun Hz. Peygamber tarafından cariyeye sorulması ve cariyenin, "Gökte" cevabını vermesi, bazı rivayetlere göre işaret parmağıyla, bazı rivayetlere göre de başıyla göğe işaret ederek, Allah'ın gökte olduğunu ima etmesi, rivayetlerin üzerinde durduğu ortak manadır. Bazı takdim ve te'hirlerin yapıldığı ve müradif kelimelerin kullanıldığı rivayetlerde görülmektedir. Tüm bunlar, rivayetin manasına zarar verecek tağyirler değildir. Rivayetlerdeki bazı değişiklikleri ele alacak olursak şöyle bir tablo karşımıza çıkar:

Bazı rivayetler, cariyenin koyun gütmesi ve Muaviye b. Hakem'in azat etmesi gereken bir cariyeden söz etmeksizin, sadece cariyeye bir tokat atması ve Hz. Peygamber'in bu olayı Muâviye'ye fazla bulması sebebiyle cariyeyi azat etmek istediği belirtilmiştir.³⁷ Bazı rivayetlerde ise Mâlik'in yukarıda

²⁸ İbni Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâti'l-Kebîr*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 5: 132.

²⁹ Nevevî, Muhyiddin, *Tehzîbu'l-Esmâ' ve'l-Luğât*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs), 1: 335.

³⁰ İbni Hacer, Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, (Hind: Matbaatu Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, H. 1326), 7: 218.

³¹ İbni Ebî Hâtim, Abdurrahmân, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1952), 9: 76.

³² Mizzî, Ebu'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemâl*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 30: 344.

³³ İbni Hibbân, Ebû Hâtim, *Câmiu Fehârisi's-Sikât*, (Beirut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1988), 5: 505.

³⁴ İbnu'l-Esîr, el-Cezerî, *Üsdü'l-Çâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 5: 199; Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'i'r-Ricâl*, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 20: 126.

³⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 20: 126.

³⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 30: 344.

³⁷ Ebû Dâvûd, el-Eymân ve'n-Nüzûr, 19; et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, 12: 522.

zikredilen rivayetinde³⁸ değinilmeyen, cariyenin koyunları Uhud³⁹ ve Cevvâniye⁴⁰ bölgelerinde otlattığı bilgisi yer almaktadır.

Ebu'l-Hüseyin'in rivayeti ise diğer rivayetlerden tamamen farklıdır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber cariyeye: (أين الله) “Allah nerede?” sorusunun yerine (من ربك) “Rabbin kimdir?” diye sormuştur. Bu soruya cariyenin vermiş olduğu cevap: (الذي في السماء) “Gökte olandır” şeklindedir. Rivayetin sened ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْبَرَاءِ ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ ، حَدَّثَنَا قُتَيْبٌ ، عَنْ هِلَالٍ ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ الْحَكِيمِ ، أَنَّهُ أَرَادَ عِنُقَ أَمَةٍ لَهُ سَوْدَاءَ ، فَأَتَى بِهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ لَهَا : مَنْ رَبُّكَ ؟ قَالَتْ : الَّذِي فِي السَّمَاءِ ، فَقَالَ لَهَا : مَنْ أَنَا ؟ قَالَتْ : رَسُولُ اللَّهِ : قَالَ أَعْبَتَهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ

(Haddesenâ) Muhammed b. Ahmed b. Berrâ', (haddesenâ) Muâfâ b. Süleyman, (haddesenâ) Füleyh, (an) Hilâl, (an) Atâ' b. Yesâr, (an) Muaviye b. Hakem.

Muaviye b. Hakem'den rivayet edildiğine göre kendisi, sahip olduğu siyahi bir cariyeyi azat etmek istemiştir. Cariyeyi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) getirir. Hz. Peygamber (s.a.v.), cariyeye: “Rabbin kim?” diye sormuş. Cariye şu şekilde cevap vermiş: “Gökte olandır.” Hz. Peygamber (s.a.v.) cariyeye “Ben kimim?” diye sormuş. Cariye “Sen Allah'ın elçisisin” şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Muaviye b. Hakem'e: “Onu azat edebilirsin o mü'mindir.” şeklinde cevap vermiştir.⁴¹

Muaviye b. Hakem tarihiyle gelen rivayetlerden sadece bu rivayette, Hz. Peygamber (s.a.v.) cariyeye “Rabbin kim” diye sormuş olmaktadır. Tablo III'te görüleceği üzere Hilâl b. Üsâme'den rivayette bulunan Füleyh'ten itibaren rivayetin metninin değişikliğe uğradığı görülecektir. Söz konusu rivayetin, Muaviye b. Hakem dışındaki tariklerle gelen rivayetlerle karıştırılmış olma ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Nitekim başka bir senedle gelen rivayette Ka'b b. Mâlik, koyunlarını güden bir cariyesinden söz etmektedir. Söz konusu rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.), Ka'b b. Mâlik'in azad etmek istediği cariyeye: “Allah kimdir?” diye sormaktadır. Cariye de bu soruya “Gökte olandır” cevabını vermektedir. Rivayetin sened ve metni şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَاصِمٍ ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ شَيْبَةَ الْمَدِينِيِّ ، نَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْجَعْفَرِيُّ ، نَا خَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ : جَاءَتْ جَارِيَةٌ تَزْعَى غَنَمًا لِي ، فَأَكَلَتِ اللَّذْمُ شَاءَ ، فَضَرَبْتُ وَجْهَ الْجَارِيَةِ ، فَتَدَمَعْتُ ، فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، لَوْ أَعْلَمْتُ أَنَّهَا مُؤْمِنَةٌ لَأَعْتَقْتُهَا ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «مَنْ أَنَا؟» قَالَتْ : رَسُولُ اللَّهِ قَالَ : «مَنْ اللَّهُ؟» قَالَتْ : الَّذِي فِي السَّمَاءِ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «أَعْبَتَهَا ، فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ»

(Haddesenâ) Muhammed b. Âsım, (haddesenâ) Abdullah b. Şebîb Medenî, (haddesenâ) Dâvûd b. Abdillâh Ca'ferî, (haddesenâ) Hâtım b. İsmail, (an) İbni Aclân, (an) Zeyd b. Eslem, (an) İbni Ka'b b. Mâlik, (an) Ebîhi (Ka'b b. Mâlik).

Ka'b b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Bir cariyem koyunlarımı güderdi. Kurt bir koyunu yemişti ben de cariyenin yüzüne vurdum. Sonra pişman oldum. Resûlullâh (s.a.v.)'e geldim ve dedim ki: “Ya Resûlallâh! Yüzüne vurduğum cariyenin mü'min olduğunu bilseydim onu azat ederdim.” dedi. Bunun üzerine Resûlullâh (s.a.v.) cariyeye: “Ben kimim?” dedi. Cariye: “Sen Allah'ın elçisisin” dedi. Resûlullâh (s.a.v.): “Allah kimdir?” dedi. Cariye de: “Gökte olandır” dedi. Bunun üzerine Resûlullâh (s.a.v.) Ka'b b. Mâlik'e: “Onu azat et, o mü'mindir.” dedi.⁴²

Yukarıda zikredilen Ka'b b. Mâlik rivayetine ek olarak Şerîd b. Suveyd (h.?)⁴³ tarihiyle gelen rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetlerde de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cariyeye: “Rabbin kimdir?” sorusunu sorduğu mervîdir. Bu rivayetlerde Şerîd, Hz. Peygamber'e gelerek annesinin mü'min bir cariyeye azat etmesini kendisine tavsiye ettiğini ve yanında siyahi bir cariyenin olduğunu söylemektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) cariyeye: “Rabbin kimdir?” diye sordu. Cariye: “Allah” dedi. Hz. Peygamber “Ben kimim” diye sordu. Cariye: “Sen Allah'ın elçisisin” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Onu azat et, o mü'mindir” dedi.⁴⁴

Ka'b b. Mâlik ve Şerîd b. Suveyd tarikleriyle gelen rivayetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cariyeye, “Allah nerede?” sorusunun yerine “Rabbin kimdir?” sorusunun sorulması itikâdî bir problem teşkil etmediği gibi Allah'a mekân da izafe etmemektedir.

Ka'b b. Mâlik ve Şerîd b. Suveyd tarikleriyle gelen rivayetlerin (أين الله) rivayetlerinden farklı rivayetler olması ve konunun dışına çıkmamak için bu iki sahâbî tarihiyle gelen rivayetler üzerinde durmayacağız.

³⁸ Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, 2: 776.

³⁹ İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 162.

⁴⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 19: 398.

⁴¹ Ebu'l-Hüseyin, *Mu'cemü's-Sahâbe*, 3: 73.

⁴² Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, trs.), 7: 302.

⁴³ Şerîd b. Suveyd (h.?): Hadremav'ten olduğu söylenen ancak dayılarının memleketi olan Sekîf'ten sayılan Şerîd b. Suveyd'in asıl adının Mâlik olduğu söylenmektedir. Kendi kavminden birini öldürdüğü için Mekke'ye ilhak etmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek Müslüman olmuştur. Rıdvan bey'atında bulunmuş olan Şerîd b. Suveyd'in yüz otuz sene yaşadığı rivayet edilmektedir. (İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 2: 629.)

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 29: 464; 32: 236; en-Nesâî, *el-Vasâyâ*, 8; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 7: 320.

2. Ebû Hureyre, Ebû Cuhayfe'in babası (Abdullah es-Süvâî), İbni Abbâs ve Mübhem Sahabî Tarikleriyle Gelen Rivayetler:

2.1. Rivayetlerin Sened ve Metinleri:

Abdurrezzâk'ın (h._211) rivayeti:

عبد الرزاق عن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن عمرو بن أوس عن رجل من الأنصار أن أمه هلكت وأمرته أن يعتق عنها رقبة مؤمنة فجاء النبي صلى الله عليه وسلم فذكر ذلك له وقال لا أملك إلا جارية سوداء أعجمية لا تدري ما الصلاة فقال النبي صلى الله عليه وسلم أتيتي بما فجاء بما فقال أين الله قالت في السماء قال فمن أنا قالت رسول الله قال أعتقها

Aburrezzaâk (an) Ebûbekir b. Muhammed (an) Muhammed b. Amr (an) Amr b. Evs (an) Ensardan bir adam.

Ensârdan olan bu adamın annesi ölmeden önce ona mü'min bir cariye azat etmesini emretmişti. O da Hz. Peygamber'in yanına geldi ve annesinin bu isteğini Hz. Peygamber'e anlattı ve şunları ekledi: “Benim sadece siyah yabancı bir cariyem var, namaz nedir bilmez”. Hz. Peygamber: “Onu bana getir.” dedi. Cariyeyi getirince Hz. Peygamber ona: “Allah nerede?” diye sordu. Cariye: “Gökte” dedi. Hz. Peygamber cariyeye: “Ben kimim,” diye sordu. Cariye: “Sen Allah'ın elçisisin.” Dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) gelen adama: “Onu azat et,” buyurdu.⁴⁵

Ahmed b. Hanbel (h._241)'in rivayeti:

حَدَّثَنَا يَزِيدُ ، أَخْبَرَنَا الْمَسْعُودِيُّ ، عَنْ عَوْفٍ ، عَنْ أَخِيهِ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثَيْبَةَ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ : أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِجَارِيَةٍ سُودَاءَ أَعْجَمِيَّةٍ ، فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ، إِنَّ عَلَيَّ عِتْقَ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ . فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ : أَتَيْنَ اللَّهُ ؟ فَأَشَارَتْ إِلَى السَّمَاءِ بِإصْبِعِهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ وَإِلَى السَّمَاءِ ، أَيْ : أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ ، فَقَالَ : أَعْتَقْهَا .

(Haddesenâ) Yezîd, (ahberanâ) Mes'ûdî, (an) Avn, (an) Ubeydillah b. Abdillâh b. Utbe, (an) Ebî Hureyre.

Ebû Hureyre'den (r.a) rivayet edildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e siyahî, yabancı bir cariye getirip: “Ya Rasûlallah! Benim mü'min bir cariye azat etme borcum var (bu olur mu?)” dedi. Hz. Peygamber cariyeye: “Allah nerede?” diye sordu. Cariye parmağı ile gökyüzünü gösterdi. Hz. Peygamber bu sefer: “Ben kimim?” diye sordu. Cariye, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve gökyüzüne işaret ederek sen Allah'ın elçisisin, (demek istedi). Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Onu azat et” dedi.⁴⁶

Diğer rivayetler, metindeki farklılıklar belirtilerek senedleriyle beraber aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

Ebû Dâvûd (h._275): (Haddesenâ) İbrâhîm b. Ya'kûb el-Cûzecânî, (haddesenâ) Yezîd b. Hârûn, (ahberanî) el-Mes'ûdî, (an) Avn b. Abdillâh, (an) Abdillâh b. Utbe, (an) Ebî Hureyre.

Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği hadîsin metni, yukarıda zikredilen Ahmed b. Hanbel'in metniyle aynıdır.⁴⁷

İbnu Huzeyme (h.311): (Haddesenâ) Muhammed b. Yahyâ el-Kuteî', (haddesenâ) Yezîd b. er-Rebî', (haddesenâ) Muhammed b. Amr b. Alkame, (an) Ebî Seleme, (an) Ebî Hureyre.

İbnu Huzeyme'nin rivayet ettiği metin, Ahmed b. Hanbel'in metni ile aynı olmakla beraber Hz. Peygamber'e soru soranın Muhammed b. Şerîd olduğu zikredilmiştir.⁴⁸

Tahavi (h._321): (Haddesenâ) Bekkâr b. Kuteybe, (haddesenâ) Ebû Dâvûd, (haddesenâ) er-Rebî' el-Murâdî, (haddesenâ) el-Esed, (haddesenâ) el-Mes'ûdî, (ahberanî) Avn Abdillâh b. Utbe, (an) Ubeydillâh b. Abdillâh b. Utbe, (an) Ebî Hureyre.⁴⁹ Ahmed b. Hanbel'in rivayetiyle benzerlik arz eden bu rivayette farklı olarak, cariyenin anlaşılır konuşmadığı, belirtilmiştir.

Taberânî (h.360): (Haddesenâ) Abdân b. Ahmed, (haddesenâ) el-Cerrâh b. Mahled, (haddesenâ) Muhammed b. Osmân el-Cezerî, (haddesenâ) Saîd b. Anbese el-Kattân, (haddesenâ) Ebû Ma'dân, (semi'tü) Avn b. Ebî Cuhayfe, (an) Ebîhi (Abdullah es-Süvâî).⁵⁰

Taberânî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber'e azat etmek üzere cariye getiren kişi bir erkek değil bir kadındır. Hz. Peygamber cariyeye: “Allah nerede?” ve “Ben kimim?” sorularını yönelttikten sonra cariyeye: “Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Resûlü olduğuma şahadet eder misin?” ve “Allah katından gelenlere iman ediyor musun?” sorularını da soruyor. Cariye: “Evet,” cevabını verdikten sonra Hz. Peygamber cariyeyi getiren kadına: “Onu azat edebilirsin çünkü o mü'mindir,” buyurmaktadır.

Beyhakî (h._458): (Ahberanâ) Ebû Ali er-Rûzbârî, (ahberanâ) Ebûbekr b. Dâse, (haddesenâ) Ebû Dâvûd, (ahberanâ) İbrâhîm b. Ya'kûb el-Cûzecânî, (haddesenâ) Yezîd b. Hârûn, (ahberanâ) el-Mes'ûdî,

⁴⁵ Abdurrezzâk, Ebûbekir, *el-Musanef*, (Hind: el-Meclisu'l-İlmi, 1972), 9: 182.

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13: 285.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, *el-Eymân ve'n-Nüzür*, 19.

⁴⁸ İbni Huzeyme, *Kitâbu't-Tevhîd*, 1: 181.

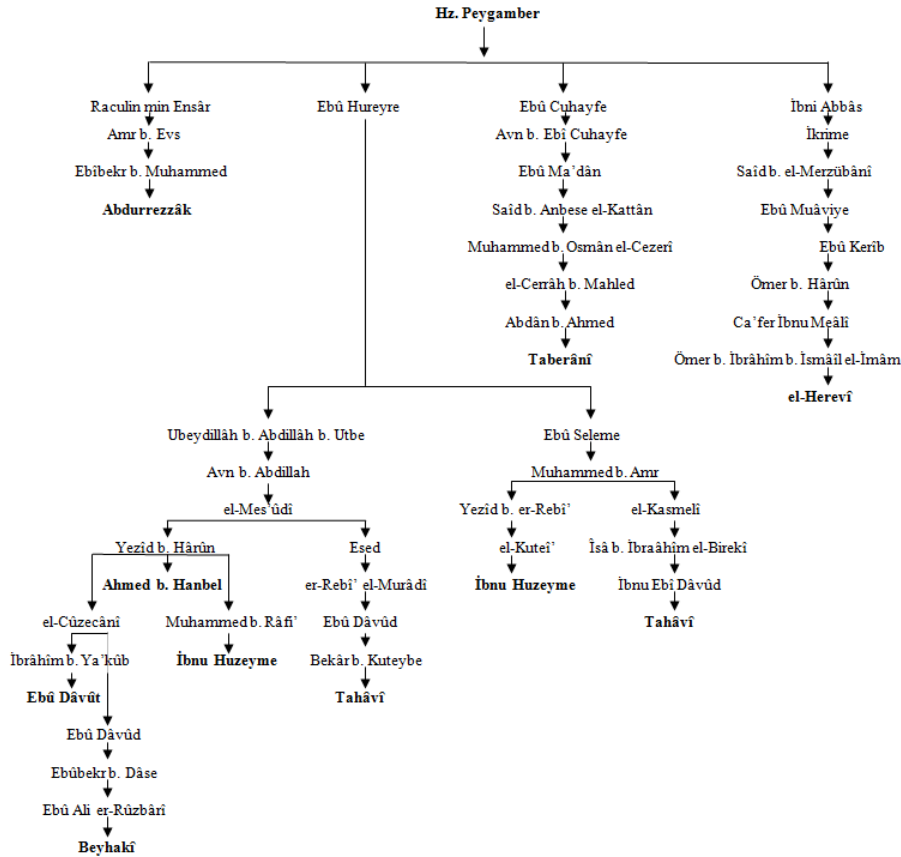
⁴⁹ Tahavi, *Şerhu Müşkili'l-Asar*, 12: 521, 522.

⁵⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 22: 116.

(an) Avn b. Abdillah, (an) Abdillah b. Utbe, (an) Ebî Hureyre.⁵¹ Beyhakî'nin bu rivayeti Ebû Dâvûd'un⁵² rivayetleriyle aynıdır.

el-Herevî (h. 481): (Ahberanâ) Ömer b. İbrâhîm b. İsmâîl el-İmâm, (haddesenâ) Ca'fer İbnu Meâlî, (haddesenâ) Ömer b. Hârûn, (haddesenâ) Ebû Kerîb, (haddesenâ) Ebû Muâviye (an) Saîd b. el-Merzûbânî, (an) İkrime, (an) İbni Abbâs.⁵³ Rivayet, Ahmed b. Hanbel'in rivayetleriyle aynıdır.⁵⁴ Ancak bu rivayette Hz. Peygamber, cariyeye “Ben kimim?” diye sorduğunda cariye konuşarak “Sen Allah'ın elçisisin” demektedir.

Rivayetlerin sened ağı:

2.3. Rivayetlerin Sened Tenkidi:

Abdurrezzâk'ın rivayetinde adı geçen Muhammed b. Amr hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız gibi terâcim kitaplarında da kendisi hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.⁵⁵

Ebû Hureyre'nin ravisi Ubeydullâh b. Abdillâh b. Utbe tarihiyle gelen rivayetlerde müşterek ravi Abdurrahman b. Abdillah b. Utbe el-Mesûdî'dir. İbni Sa'd (h. 230) onun *sika* olduğunu belirttikten sonra ahir ömründe hafızasında ihtilatın olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Main ve Ali b. Medînî onun *sika* bir râvî olduğunu belirtirken, Nesâî onun için *leyse bihî be's* ifadesini kullanmaktadır.⁵⁷ Aynı rivayetin bir diğer müşterek ravisi olan Mes'ûdî'nin ömrünün sonlarında hafızasında teğayyür meydana geldiği belirtilmiştir. Ukaylî, Mes'ûdî'nin rivayetlerinde ızdırab olduğunu belirtmiştir.⁵⁸ İbni Hibbân, onun *sadûk* olduğunu belirttikten sonra rivayetlerinde ihtilat olduğunu ve rivayetleri temyiz edemediğini belirttikten sonra, rivayetlerinin terke müstahak olduğunu belirtmiştir.⁵⁹

Ebû Hureyre'nin râvisi Ebû Seleme tarihiyle gelen rivayetlerde müşterek râvî Muhammed b. Amr b. Alkame'dir. Muhammed b. Amr b. Alkame hadiste *ka'vî* değildir.⁶⁰ *es-Sikât* adlı eserinde onu zikreden İbni Hibbân, onun rivayetlerde hata yaptığına vurgu yapmaktadır.⁶¹ Ashâbu'l-İsnâd onun rivayetlerini yazmaya iştahlanuncaya kadar hadisleri yazılmıyordu.⁶² İnsanların onun rivayetlerini yazmaktan

⁵¹ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, ez-Zihâr, 8.

⁵² Ebû Dâvûd, *el-Eymân ve'n-Nüzür*, 19.

⁵³ Herevî, Ebû İsmâîl, *el-Erbaun fi Delâilî't-Tevhîd*, (el-Mansura: Daru İbni Receb, H. 1404), 54.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13: 285.

⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 21: 547.

⁵⁶ İbni Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, 6: 346.

⁵⁷ Zehebî, Ebû Abdillah, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 3: 94.

⁵⁸ Ukaylî, Ebû Ca'fer, *ed-Duafâ'*, (Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984), 2: 336.

⁵⁹ İbni Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*, (Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396), 2: 48; İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec, *ed-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406), 2: 96.

⁶⁰ Ebû İshâk, İbrâhîm b. Ya'kûb el-Cüzeçânî, *Ehvâlî'r-Ricâl*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 141.

⁶¹ İbni Hibbân, *Câmiu Fehârisi's-Sikât*, 7: 377.

⁶² Ukaylî, *ed-Duafâ'*, 7: 109.

sakındıkları belirtilen Muhammed b. Amr hakkında *leyse bi kaviiyyin* denilmektedir.⁶³ Nesâî bir defasında onun *sika* olduğunu belirtirken başka bir sefer onun için *leyse bihî be's* ifadesini kullanmaktadır.⁶⁴

Taberânî'nin rivayetinde adı geçen Ebû Ma'dân'nın, Avn b. Ebî Cuhayfe'den rivayette bulunduğu dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık.⁶⁵ Aynı şekilde diğer ravilerin de birbirlerinden rivayette bulunduğu dair bir bilgiye ulaşamadık.

İbni Abbâs tarikiyle gelen rivayet, sadece hicri 481'de vefat etmiş olan Herevî'nin eserinde zikredilmiştir. Daha erken dönemde yazılmış olan eserlerde İbni Abbâs'tan rivayet edilen böyle bir rivayete rastlamadık. Herevî'nin İbni Abbâs'tan yapmış olduğu bu rivayet, Saîd b. Merzûbânî sebebiyle sahih değildir. Saîd b. Merzûbânî hadiste zayıftır, metrûktur.⁶⁶ İclî onun zayıf olduğunu kaydetmektedir.⁶⁷ Yahyâ b. Main onun hadislerinin yazılamayacağını belirterek onun için *leyse bi şeyin* demektedir.⁶⁸ Nesâî onun zayıf olduğunu söylemektedir.⁶⁹ *Metrûk* olduğu da kaydedilmektedir.⁷⁰ Ebû Zur'a onun *leyyinu'l-hadîs* olduğunu ve *müdelîs* olduğunu⁷¹, Ebû Hâtim hadisiyle ihtiacın olamayacağını⁷², Buhârî de onun *münkeru'l-hadis* olduğunu söyler.⁷³

Değerlendirilmeye tabi tutulan söz konusu rivayetler, senedlerinde bulunan zayıf râvîler sebebiyle, sened itibariyle zayıf rivayetlerdir. Söz konusu rivayetler zayıf olsalar bile Muaviye b. Hakem tarikiyle gelen sahih rivayetler için mütâbî rivayetlerdir.

2.4. Rivayetlerin Metin İnşası:

Bu bölümde, Ebû Hureyre, Ebû Cuhayfe'in babası (Abdullah es-Süvâî), İbni Abbâs ve “*Ensârdan bir adamdan...*” şeklinde mübhem olarak belirtilen bir sahabî tarikiyle ve gelen rivayetlerin metin inşası yapılacaktır. Adı geçen sahabîler tarikiyle gelen rivayetlerin isnadlarının zayıf olduğu, sened tenkidi bölümünde dile getirilmiştir. Farklılıkları dile getiren rivayetlerden hareketle metinlerin zaman içerisinde nasıl değişikliğe uğradıkları ortaya çıkacaktır.

Bu rivayetlerin ilki Abdurrezzâk'ın el-Musannef adlı eserinde zikredilmektedir. Abdurrezzâk'ın rivayetine göre, Ensârdan olan sahabînin annesi ona mü'min bir cariye azat etmesini emreder ve daha sonra ölür. O da Hz. Peygamber'in yanına gelir ve annesinin bu isteğini Hz. Peygamber'e şöyle anlatır: “Benim sadece siyahi yabancı bir cariyem var, namaz nedir bilmez”. Hz. Peygamber: “Onu bana getir.” der. Cariyeyi getirince Hz. Peygamber cariyeye: “Allah nerede?” diye sorar. Cariye de: “Gökte” der. Hz. Peygamber cariyeye: “Ben kimim,” diye sorar. Cariye de: “Allah'ın elçisisin.” deyince Hz. Peygamber bana: “Onu azat et,” buyurur.⁷⁴

Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Hz. Peygamber cariyeye: “Allah nerede?” sorusunu sorduğunda cariye parmağıyla göğe işaret etmektedir. Kendisinin kim olduğunu sorduğunda cariye önce Hz. Peygamber'e sonra da gökyüzüne işaret ederek, Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğunu ima eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu azat edebileceğini sahabîye bildirir.⁷⁵ Bazı rivayetlerde ise Hz. Peygamber, sahabîye cariyeyi azat etmesini emrettikten sonra onun mü'min olduğu eklenmektedir.⁷⁶

İbnu Huzeyme'nin *Kitabu't-Tevhîd* adlı eserinde zikrettiğine göre Ahmed b. Hanbel'in metninde belirtilen Hz. Peygamber'e soru soran kişinin Muhammed b. Şerîd olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.⁷⁷ Bu rivayette diğer rivayetlerden farklı olarak, Muhammed b. Şerîd ismini taşıyan sahabî, annesinin bir mü'min cariye azat etmeyi nezrettiğini ve beraberinde getirdiği cariyenin azat edilmesi durumunda annesinin bu isteğinin yerine getirilip getirilmeyeceğini öğrenmek istemektedir. Bir diğer husus ise bu rivayette Hz. Peygamber'in “Allah nerede?” sorusuna cariye, parmağıyla değil başıyla göğe işaret etmektedir.

Bunlara ek olarak Tahavî'nin *Şerhu Müşkili'l-Âsâr* adlı eserinde zikredilen Ebû Hureyre'nin rivayetine göre cariyenin anlaşılır konuşmadığı belirtilmiştir.⁷⁸

Taberânî'nin rivayetine göre ise Hz. Peygamber'e azat etmek üzere cariye getiren kişi bir erkek değil bir kadındır. Hz. Peygamber cariyeye: “Allah nerede?” ve “Ben kimim?” sorularını yönelttikten

⁶³ İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*, 3: 88.

⁶⁴ İbni Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 9: 376.

⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 22: 448.

⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 11: 54.

⁶⁷ İclî, Ahmed b. Abdillâh, *Ma'rifetü's-Sikât*, (el-Medînetü'l-Münevverre: Mektebetü'd-Dâr, 1985), 1: 404.

⁶⁸ İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*, 1: 325; el-Cürcânî, Ebû Abdillâh, *el-Kâmil fi Duafâ-i'r-Ricâl*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 4: 432.

⁶⁹ Nesâî, Ebû Abdirrahman, *ed-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*, (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, 1985), 127.

⁷⁰ Cürcânî, *el-Kâmil fi Duafâ-i'r-Ricâl*, 7: 432.

⁷¹ İbni Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9: 63.

⁷² İbni Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 9: 62.

⁷³ Cürcânî, *el-Kâmil fi Duafâ-i'r-Ricâl*, 4: 432.

⁷⁴ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 9: 182.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, 13: 285; Ebû Dâvûd, el-Eymân ve'n-Nüzür, 19.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, el-Eymân ve'n-Nüzür, 19.

⁷⁷ İbni Huzeyme, *Kitabu't-Tevhîd*, 1: 181.

⁷⁸ Tahavî, *Şerhu Müşkili'l-Asar*, 12: 521.

sonra cariyeye: “Allah’tan başka ilah olmadığına ve benim Allah’ın Resûlü olduğuna şahadet eder misin?” ve “Allah katından gelenlere iman ediyor musun?” sorularını da sormaktadır. Cariye: “Evet,” cevabını verdikten sonra Hz. Peygamber cariyeyi getiren kadına: “Onu azat edebilirsin çünkü o mü’mindir,” buyurmaktadır.⁷⁹ Taberânî’nin bu rivayeti, cariyeyi getirenin, diğer rivayetlerde zikredilen bilgilerin aksine kadın olması, diğer rivayetlerden farklı bir rivayet olabileceği olasılığını kuvvetlendirmektedir.

Sonuç itibariyle, Muaviye b. Hakem tarikiyle gelen (أين الله) “Allah nerede?” rivayeti sened itibariyle sahih bir rivayettir. Diğer sahabîler tarikiyle gelen rivayetler ise zayıf isnadlı rivayetler olmakla beraber mütabi rivayetlerdir. Cariye rivayetlerindeki takdim-te’hir ve müradif kelimelerin kullanılması rivayetlerin anlamını bozan tağyirler olmayıp cariyenin, Allah’ın gökte olduğunu ifade eden cevabı vermesi rivayetlerin üzerinde durduğu ortak manadır.

Sahi hadîs kaynaklarındaki yerini alan (أين الله) “Allah nerede?” rivayetinin nasıl yorumlandığı son derece önemli bir konudur. Şimdi de hadîs hakkındaki yorumlara yer verilecektir.

2. RİVAYETLERİN ANLAŞILMASI

1. Hadîs Müelliflerinin Rivayetlere Yaklaşımı:

Muhaddislerin, rivayetleri hangi bâbta ele aldıkları rivayetleri nasıl anladıkları konusunda bize ipucu elde etme imkânı sağlamaktadır. Şimdi bunlara bir göz atalım.

Mâlik, söz konusu rivayeti *Mâ yecûzü mine’l-itki fi’r-rikâbi’l-vâcibe* bâbında⁸⁰; Abdurrezzâk *Mâ yecûzü mine’r-rikâb* bâbında⁸¹; Şâfiî *Men a’taka şirken lehu fi’l-abdin* bâbında⁸²; İbni Ebî Şeybe *Mâ zükire fi mâ yatovî aleyhi’l-mü’münü mine’l-hilâl* bâbında⁸³ Ebû Dâvûd ise, *Fi’r-rakabeti’l-mü’mine* babında zikretmektedir.⁸⁴

Bu bilgiler ışığında “eynallah” rivayetinin ilk dönemlerde kelimî bir problem olarak değerlendirilmediği ortaya çıkmıştır.

Buhârî mezkûr rivayeti, *Vücûbu’l-kırâati lil-imâm ve’l-memûn* bâbında⁸⁵; Müslim *Tahrîmu’l-ke’lâm fi’s-salât ve nesh’i mâ kâne min ibâhatih*⁸⁶ bâbında zikretmektedir. Bâb başlıklarından da anlaşıldığı üzere Buhârî ve Müslim rivayetleri, Muâviye b. Hakem’in namazda iken aksıran birine “yerhamekullâh” demesiyle bir ilinti kurarak ilgili bâblarda ele almışlardır.

Ebû Dâvûd söz konusu rivayeti *Fi’r-rakabeti’l-mü’mine* bâbında zikretmektedir. Ebû Dâvûd, bâb başlığından da anlaşılacağı üzere bu rivayeti Hz. Peygamber’in cariyeye sorduğu sorular üzerine Muâviye’ye: “Onu azat edebilirsin, o mü’mindir,” şeklinde vermiş olduğu cevaptan yola çıkarak bu rivayeti mezkûr bâbta zikretmeyi uygun görmüştür.⁸⁷

Nesâî bir rivayeti *es-Sünen* adlı eserinde “*el-Kelâm fi’s-salât*” babında,⁸⁸ bir rivayeti *es-Sünenü’l-Kübrâ* adlı eserinde “*el-Muâfât ve’l-ukûbeh*” bâbında⁸⁹ diğer rivayeti ise *el-Kavlü’l-lezî yekûnü bihi mü’minen* bâbında⁹⁰ zikretmektedir. Nesâî’nin bâb tercihi de itikâdî açıdan konuya bir izahat getirecek türden değildir.

İbni Cârût “*Efâlu’l-câize fi’s-salâh ve ğayri’l-câize*” babında⁹¹ zikretmektedir. Ebû Avâne, *Beyânu hazri’l-ke’lâm fi’s-salât* bâbında ele almaktadır.⁹² Ebu Nuaym el-İsbahânî “*Mâ zükire fi’l-ke’lâmi ve’s-selâmi fi’s-Salat*” bâbında ele almaktadır.⁹³ İbni Cârût, Ebû Avâne ve Ebu Nuaym el-İsbahânî’nin rivayete yaklaşımı, bâb başlıklarından da anlaşıldığı üzere namazda konuşan kişinin namazının durumunu izaha kavuşturmak olmuştur.

İbni Hibbân “*Fardu’l-îmân*” bâbında bir rivayeti zikrederken diğer birini “*Zikru isbâti’l-îmân li’l-mukirri bi’s-şehâdeteyni maan*” isimli bölüm zikretmektedir.⁹⁴ Bir diğer rivayeti ise “*Mâ yukrehu li’l-musalli ve mâ lâ yukrehu*” bâbında vermektedir.⁹⁵ İbni Hibbân’ın bu rivayete yaklaşımı da itikâdî açıdan meseleyi bir vuzuha kavuşturmamaktadır.

Beyhakî, “*Itku’l-m’ümini fi’z-zihâr*” bâbında ele almaktadır. Bu bilgiler ışığında, rivayetin sahabî ravisi olan Muaviye b. Hakem rivayette söz konusu edilen cariyeyi, zihâr karşılığında azat etmek istemiş

⁷⁹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, 22: 116.

⁸⁰ Mâlik b. Enes, *Muvatta’*, el-Itk ve’l-Velâ, 8.

⁸¹ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 9: 182.

⁸² Şâfiî, *es-Sünenü’l-Me’sûra*, 405.

⁸³ İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6: 162.

⁸⁴ Ebû Dâvûd, *el-Eymân ve’n-Nüzûr*, 19.

⁸⁵ Buhârî, *Cüz’ü’l-Kırâat-i Halfe’l-İmâm*, 1: 20.

⁸⁶ Müslim, *el-Mesâcîd ve Mevâdiu’s-Salât*, 33.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, *el-Eymân ve’n-Nüzûr*, 19.

⁸⁸ Nesâî, *es-Sehv*, 20.

⁸⁹ Nesâî, *en-Nuût*, 56.

⁹⁰ Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, es-Siyer, 7.

⁹¹ İbni Cârût, *el-Müntekâ mine’s-Süneni’l-Müsennede*, es-Salât, 7.

⁹² Ebû Avâne, *Mustahrec*, 1: 465, 466.

⁹³ Ebû Nuaym el-İsbahânî, *el-Müsnedü’l-Müstahrac*, 2: 137.

⁹⁴ İbni Hibbân, *el-İhsân fi Takrîb-i Sahîh-i İbni Hibbân*, 1: 383.

⁹⁵ İbni Hibbân, *el-İhsân fi Takrîb-i Sahîh-i İbni Hibbân*, 6: 22, 23.

olmaktadır.⁹⁶ Beyhâkî, diğer bir rivayeti “*Mâ yecûzü fi itki'l-keffârât*” bâbında ele almaktadır.⁹⁷ Beyhâkî, başka bir rivayeti “*Itki'l-mü'mineti fi'z-zihâr*” bâbında zikretmektedir.⁹⁸

Beğavî bir rivayeti “*Tahrîmu'l-kelâm fi's-salât*” bâbında⁹⁹ bir diğer rivayeti de “*Mâ yucziu mine'r-rikâbi fi'l-kefâreti*” bâbında zikretmektedir.¹⁰⁰ Keza Beğavî'nin oluşturmuş olduğu bâb başlığı da itikâdî bir çözüm sunmamaktadır.

Söz konusu rivayetlerde bâb başlıklarından anlaşıldığı üzere hadis koleksiyoncuları cariyenin, Hz. Peygamber'in (أين الله) “Allah nerede?” sorusu üzerine (في السماء) “Gökte” şeklinde vermiş olduğu cevapta teolojik bir problem görmemişlerdir.

Rivayetlere itikâdî bir perspektif ile yaklaşan müelliflerin oluşturmuş oldukları bâb başlıkları ise, rivayetlere yükledikleri anlamlar sebebiyle, Allah'ın gökte olmadığını savunan bazı itikâdî fırkalara reddiye niteliği taşımaktadır.

Hadis edebiyatı içerisinde bir kısım kitaplar “*Kitâbu's-sünne*” başlığı taşırlar. Bu eserler, genelde sünneti savunmak üzere kaleme alınmış eserlerdir. Bir kısmı da sünnete bağlanıp bid'atleri terk etme konusuna ayrılmıştır. Diğer bir deyişle “*Kitabu's-sünen*” başlıklı kitaplar sünnetin müdafaasını yaparak faziletinden bahsetmek; buna karşılık bid'atlere karşı insanları uyarmak amacıyla yazılmış eserlerdir.¹⁰¹ Dârimî'nin (h. 280) “*er-Red a'el-cehmiyye*” adlı eseri de bu tür eserlerden biridir. Bu anlamda Dârimî'nin çalışmamıza konu olan rivayetleri hangi bâbta değerlendirdiği probleme ışık tutacaktır.

Dârimî, mezkûr rivayeti “*İstivâu'r-rabbi tebâreke ve teâlâ ala'l-arş ve'r-tifâihî ile's-Semâ' ve beynûnetihi mine'l-halk*”, bâbında zikretmektedir.¹⁰² Dârimî'nin koymuş olduğu bâb, istivâyı kabul etmeyen Cehmiye'ye bir reddiye niteliğindedir.¹⁰³

İbni Ebî Âsım söz konusu rivayeti “*Mâ zükire enne'llâhe teâlâ fi semâihî dâne erdih*” bâbında¹⁰⁴; Nesâî, “... arşa istivâ etti,” ayetini açıklamak üzere “*Fussilet*” bâbında¹⁰⁵; İbni Huzeyme, “*Zikru'd-delîl alâ enne'l-ikrâre bi enne'llâhe azze ve celle fi's-semâ mine'l-îmân*” bâbında¹⁰⁶; İbni Mende (395) “*Mâ yedüllü alâ enne'l-mukirre bi't-tevhîdi işâreten ile's-semâ'i bi enne'llâhe fi's-semâi dune'l-ard*” bâbında¹⁰⁷; el-Herevî de “*ed-Delîl ala enne'llahû teâlâ fi's-semâi Teâlâ*” bâbında zikretmektedir.¹⁰⁸

Seçilen bâb başlıklarından da anlaşıldığı üzere, hadis metinlerinde cariyenin verdiği cevaplar esas kabul ederek Allah'ın gökte olduğu savunulmuştur. Oysaki rivayetlerde cariyenin vermiş olduğu cevap, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tasdik edilmemektedir; bilakis cariyenin verdiği cevaplar sebebiyle onun mü'min bir insan olduğuna kanaat getirilmiştir.

2. Rivayetlerin İslâm İlim Kültür Medeniyetine Katkısı:

Bu bölümde rivayetleri zahirine göre yorumlayan selefî düşüncenin yorumlarına yer verdikten sonra selef düşüncesini eleştiren ilim ve hikmet ehli olarak tanımlananların görüşlerini ele alacağız.

Seleften maksat sahâbe ve Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî ve el-Evzâî gibi tabiînin ileri gelen imamlarıdır.¹⁰⁹ Sonraki dönemlerde de onlar gibi düşünen İslam bilginleri olmuştur. Hicri dördüncü asrın başlarından itibaren selef metodunu uygulayan bu bilginlere “selefiyyun” adı verilmiştir. Selef uleması, itikâdî meselelerde akıl ve re'ye başvurmaksızın Kur'an ve sünneti olduğu gibi kabul eder. Allah'ın sıfatları ve kader meselelerini de olduğu gibi kabul eder ve müteşabih ayetlerin te'viline yanaşmazlar.¹¹⁰ Selefliliğin sistemleşip bugünkü görünüşüyle bir akım haline gelmesi ise sonraki dönemlerde ve özellikle İbn Teymiyye zamanında gerçekleşmiştir.¹¹¹ Bu çalışmada ilk dönem selef ulemasının görüşlerinin yanı sıra sistemleştikten sonraki önemli isimlerinin görüşleri de sunulacaktır.

Rivayetlerin değerlendirmesi bağlamında Selef akidesini yansıtan cümle kanaatimize göre, “Allah'ın gökte olduğuna iman etmek her müslümana vaciptir,”¹¹² ifadesidir. Selef ulemâsı, bu düşüncüyü ispat etmek için bazı deliller ileri sürerek ayet ve hadisleri zahirine hamletmişlerdir.

⁹⁶ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, ez-Zihâr, 7.

⁹⁷ Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, el-Eymân, 25.

⁹⁸ Beyhâkî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, 11: 117.

⁹⁹ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, 3: 237.

¹⁰⁰ Beğavî, *Şerhu's-Sünne*, 9: 246.

¹⁰¹ Uğur, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, (Ankara: TDVY, 1996), 293; Kettânî, *Hadis Literatürü*, (er-Risâletü'l-Mustatrafâ) ter: Yusuf Özbeke, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 31.

¹⁰² Dârimî, *er-Red ala'l-Cehmiyye*, 45.

¹⁰³ Dârimî, *er-Red ala'l-Cehmiyye*, 40.

¹⁰⁴ İbni Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, 2: 571; İbni Ebî Âsım, *es-Sünne*, 1: 215.

¹⁰⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, et-Tefsîr, 41.

¹⁰⁶ İbni Huzeyme, *Kitâbu't-Tevhîd*, 1: 179.

¹⁰⁷ İbni Mende, *el-Îmân*, 1: 230.

¹⁰⁸ Herevî, *el-Erbâin fi Delâilî't-Tevhîd*, 54.

¹⁰⁹ Useymîn, Muhammed b. Sâlih b. Muhammed, *Şerhu'l-Akâdeti's-Sefâriyye*, (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1426), 19.

¹¹⁰ Gölcük, Şerafettin, *Kelâm Tarihi*, (İstanbul: Kitap Dünyası, 2000), 84.

¹¹¹ Özervarlı, M. Sait, *Selefiyye*, (TDV İslâm Ansiklopedisi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/selefiyye> (24.06.2019).

¹¹² Vâdî, Ebû Abdurrahman, *el-Muktarah fi Ecvabeti Ba'di Es'ileti'l-Mustalah*, (San'a: Dâru'l-Âsâr, 2004), 12.

Selef ulemâsı “Yahut gökte olanın...”¹¹³, “Melekler ve ruh oraya miktarı (dünya senesi ile) elli bin yıl olan bir günde çıkarlar”¹¹⁴; “O’na ancak güzel sözler yükselir”¹¹⁵ ayetlerinden yola çıkarak Allah’ın gökte oluşunun ehl-i hakkın görüşü olduğunu ve Mutezile’ye cevap niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir.¹¹⁶ Nitekim İbn Abdilber, sahabe ve tabiîn ulemasının, “Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O’dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O’dur.”¹¹⁷ ayetine dayanarak Allah’ın arşın üstünde olduğunu ve ilminin her yeri kuşattığını söylediklerini bildirmektedir.¹¹⁸ Yine selef uleması, Hz. Peygamber’in veda haccında ashabına hitap ettikten sonra şahadet parmağını göğe doğru kaldırıp yere indirdikten sonra “Tebliğ ettim mi?” sorusunu sorması olayında Hz. Peygamber’in işaret parmağıyla göğe işaret etmesini de Allah’ın gökte olduğunun bir delili olarak değerlendirmektedir.¹¹⁹

Azimâbâdî çalışmamıza konu olan rivayetlerden yola çıkarak Allah’ın gökte olduğunu söyledikten sonra Zehebî’den nakilde bulunarak Ebû Mutî’ Hakem b. Abdillâh’ın Ebû Hanife’ye: “Allah gökte mi yerde mi bilmiyorum” diyen kişinin durumunu sorduğunu Ebû Hanife’nin: “Böyle diyen kişi kâfir olmuştur; çünkü Allah Teâlâ ‘Rahman arşa istiva etti’¹²⁰ buyurmaktadır. Allah’ın arşı göklerin üstündedir,” cevabını verdiğini nakletmektedir.¹²¹ Nûh el-Câmî’den nakledildiğine göre Cehm’in ilk ortaya çıktığı zamanlarda Tirmizî’den gelerek Cehmin görüşlerini paylaşan bir kadın Kufe’ye gelir ve Ebû Hanife’ye bazı sorular sorar:

أَنْتَ الَّذِي تُعَلِّمُ النَّاسَ الْمَسَائِلَ وَقَدْ تَرَكْتَ دِينَكَ، أَيْنَ إِلَهُكَ الَّذِي تَعْبُدُهُ؟ فَسَكَتَ عَنْهَا ثُمَّ مَكَتَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ لَا يُجِيبُهَا ثُمَّ خَرَجَ إِلَيْنَا، وَقَدْ وَضَعَ كِتَابًا إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فِي السَّمَاءِ دُونَ الْأَرْضِ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: أَرَأَيْتَ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: {وَهُوَ مَعَكُمْ} قَالَ: هُوَ كَمَا نَكْتُبُ إِلَى الرَّجُلِ أَنِّي مَعَكَ، وَأَنْتَ غَائِبٌ عَنْهُ.

“Sen ki insanlara meseleler anlatırsın, ne var ki sen dinini terk etmişsin. Söyle bakayım senin Rabbin nerede?” diye sordu. Ebû Hanife sustu, yedi gün boyunca cevap vermedi. Sonra aramıza geldi ve şöyle cevap verdi: “Allah yerde olmaksızın göktedir.” Bir adam: “Nerde olursanız olun O sizinle beraberdir,”¹²² ayeti hakkında ne dersin, diye sorunca, şöyle cevap verdi: “Sen bir adamın yanında olmadığın halde ona, ben seninleyim, demen gibidir.”¹²³ demiştir.

Şâfiî de, “Cariyenin Allah’ın gökte oluşunu ikrar etmesini Hz. Peygamber, iman olarak nitelemiştir”¹²⁴ demektedir.

Sıfatlar ve müteşâbihat hakkındaki Selef anlayışını savunan İbni Teymiye (h. 728), Allah’ın sıfatları konusunda “Allah’ın eli bağlıdır (sıkıdır)”¹²⁵ ayetinde geçen “el” ifadesine değinerek Cehmiyye’nin Yahudilerden daha kötü bir duruma düştüklerini ifade etmektedir. Ona göre Cehmiyye, hem “el” kavramını hem de “Allah’ın elinin bağlı olmasını” inkâr etmiştir. Allah, ayette sıfatı teyid ederken, eli bağlı olmayı nefyetmektedir. Yahudiler ise sıfatı teyid ederken ayıbı da Allah’a layık görmüşlerdir. Yahudiler “Allah her yerdedir” dediler, Cehmiyye ise Allah’a herhangi bir mekân izafe edilemez ve “Nerede” sorusuyla sıfatlanamaz dediler.¹²⁶

İbni Teymiyye, cariyenin “Allah’ın gökte” oluşunu ifade eden cevabını, onun fakih oluşunun bir göstergesi olarak kabul etmekte ve cariyenin böyle bir cevap vermesini de Allah’ın onu yaratmış olduğu fitratın bir gereği olarak görmektedir.¹²⁷

Elbânî’ye göre bu gün dünyanın birçok yerinde bulunan âlimlerin bilemediği bu soruyu cariyeye, “Gökte” demek suretiyle cevaplamıştır.¹²⁸ O, Arap ve acemden olan birçok âlimin böyle bir soruyu sormayı dahi caiz görmemelerini ve konuyla ilgili rivayetlerin ta’an edilmesini, çalışmamıza konu olan rivayetleri ve ilgili ayetleri delil getirerek reddetmektedir.¹²⁹

“Allah nerede?” diye sorulan kişi fitrattan gelen ani bir cevapla: “Gökte” der, dedikten sonra Hafız Zehebî, söz konusu rivayetlerde iki meselenin olduğunu belirlemektedir: Birincisi, Müslüman birinin “Allah nerede?” sorusunu sormasının şeriata aykırı olmaması; ikincisi ise kendisine bu sorunun

¹¹³ Mülk Suresi, 67/17.

¹¹⁴ Meâric Suresi, 70/4.

¹¹⁵ Fâtr Suresi, 35/10.

¹¹⁶ İbni Abdî’l-Berr, Ebû Ömer, *et-Temhîd limâ fi’l-Muvattâ’ mine’l-Meânî ve’l-Esânîd*, (Mağrib: Vizâretü’l-Umûmî’l-Evkâf ve’ş-Şüûnî’l-İslâmiyye, 1387), 22: 80.

¹¹⁷ Mücâdele Suresi, 58/7.

¹¹⁸ Hekemî, Hafız b. Ahmed, *Meâricü’l-Kabûl bi Şerhi Süllemi’l-Vusûl ilâ İlmi’l-Usûl*, (Dammâm: Dâru İbni’l-Kayyim, 1990), 1: 183.

¹¹⁹ Useymîn, *Şerhu’l-Akîdeti’s-Sefâriyye*, 120.

¹²⁰ Tâhâ Suresi, 20/5.

¹²¹ Azimâbâdî, Ebu’t-Tîb, *Avnu’l-Ma’bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*, (el-Medînetü’l-Münevvere: el-Mektebetü’s-Selâfiyye, 1968), 9: 98; ez-Zehabî, *el-Uluw li’l-Âli’l-Çaffâr*, 136.

¹²² Hadîd Suresi, 57/4.

¹²³ Hekemî, *Meâricü’l-Kabûl*, 1: 184.

¹²⁴ İbnu’l-Kayyim, *el-Cevziyye, es-Savâiku’l-Mürsele ala’l-Cehmiyye ve’l-Muattila*, (Riyad: Dâru’l-Âsime, 1998), 4: 1301.

¹²⁵ Mâide Suresi, 5/64.

¹²⁶ İbni Teymiyye, Ahmed, *el-Fetevâ-i Kübrâ*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye), 1987, 6: 647

¹²⁷ İbni Teymiyye, *Mecmeu’l-Fetâvâ*, (Medîne: Mecmeu’l-Melik Fehd, 1995), 4: 62.

¹²⁸ Elbânî, Nâsiruddîn, *el-Mevsûa*, (San’a: Merkezu’n-Nu’mân li’l-Buhûs ve’d-Dirâsâti’l-İslâmiyye, 2010), 2: 20; 5: 742; 6: 11.

¹²⁹ Elbânî, *el-Mevsûa*, 7: 741, 742.

yöneltildiği kişinin de “Gökte” demesidir. Zehebî’ye göre, kim bu iki meseleyi inkâr ederse Hz. Peygamber’e indirileni inkâr etmiştir.¹³⁰

Selef ulemasının günümüz temsilcilerinden Useymîn, tevhîd konusunda üç sınıftan söz etmektedir. Bunlar rubûbiyet tevhîdi, ulûhiyet tevhîdi ve esmâ ve sıfatlar tevhîdi. Ona göre ilk ikisi üzerinde tüm Müslümanların ittifakı vardır. Ancak esmâ ve sıfatlar tevhîdi konusunda Müslümanlar ihtilaf etmişlerdir. Esmâ ve sıfatlar konusunda Müslümanlar altı sınıfa ayrılmış durumdadır:

Birincisi: Nassları Allah’a layık olacak şekilde zahirine göre yorumlayanlar. Bunlar selef ve onlara tabi olanların tercih ettiği görüştür.¹³¹ Selef’ten maksat ise sahâbe ve Ahmed b. Hanbel, Mâlik, Şâfî ve Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî ve Evzâî gibi tabînin ileri gelen imamlarıdır.¹³² Selef düşüncesine göre Allah’ın sıfatlarının keyfiyeti bilinmez.

İkinci kısım: Nassları zahirine göre, yaratılmışların sıfatları cinsinden yorumlayanlar. Bunlara göre, Allah’ın insanlarınki gibi elleri ve yüzü vardır. Bunlara “mümessile” denir. Bunların yoldan çıktıkları ve Allah’ı hakkıyla takdir edemedikleri ifade edilmiştir. Buhârî’nin hocalarından Naîm b. Hammâd Huzâî, “Kim Allah’ı, onun yarattıklarına benzetirse ve kim de Allah’ın kendisini vasıflandırdığı sıfatları inkâr ederse kâfir olmuştur.”¹³³ demek suretiyle mümessile fırkasını küfürle itham etmiştir.

Üçüncü kısım: Nassları zahirinin hilafına akıllarınca keşfettikleri bir manaya yorumlayanlar. Bunlar kendilerinin ‘ulemâ’ ve ‘hukemâ’ olduğunu iddia edenlerdir. Bunlar selefin yolunu, kitabı heva ve heveslerine göre okuyup kitabı tanımayanların yolu olarak, kendilerini ise ilim ve hikmet ehli olarak görürler. Bundan dolayı halefin yolunu daha ilmi ve hikmetli kabul ederler. Bunlar istivayı istevla (ele geçirmek, elde etmek) anlamına; Yedullâh’ı, Allah’ın kuvveti ya da nimeti anlamına; Vechullâh’ı ve Mehabetullâh’ı sevab anlamına; Ğadabullâh’ı, Allah’ın intikamı anlamına hamlederler. Bunlara göre nassların zahiri manası Allah için mümtenî’dir. Öyle olunca da, aklımıza göre tasarrufta bulunuruz, derler.¹³⁴

Dördüncü kısım: Bunlar Allah’ın sıfatları konusunda sükût edip, anlamını Allah’a havale edenler. Sıfatların manası şu veya bu şekildedir, demezler. Bunlar Kur’an’ı ve Hadisleri bilmedikleri bir dil ile okur gibi okurlar ve sıfatlarla ilgili nassların manalarının bilinemeyeceğini iddia ederler. Allah’ın sıfatları konusunda onlara bir soru sorulduğunda, Allah daha iyi bilir, derler.¹³⁵

Beşinci kısım: Allah’ın sıfatları konusunda konuşmaktan, kaçınanlar. Bunlara göre sıfatların yukarıda sayılan herhangi bir manaya ihtimali olabilir. Tüm bunlar Allah için mümkün ve caiz olabilir. İhtimaller varlığını devam ettirdiği müddetçe cevap vermekten kaçınmak gerekir, derler. Bunlara göre ihtimaller varit olunca istidlal batıl olur.

Altıncı kısım: Tüm bunlardan yüz çeviren gurup. Bunlar Allah’ın sıfatları konusunda hiçbir şekilde konuşup yorum yapmazlar. Bunlar, sadece Kur’an’ı okuyup, Kur’an kıraatiyle Allah’a ibadet ettiklerini söylerler. Bunlar kalpleriyle Allah’ın sıfatlarını takdir etmezler ve dillendirmezler.¹³⁶

Useymîn, Allah’ın gökte (yüksekte) olduğunu aklî bir takım gerekçelere dayanarak da ispat etme çabası içerisinde. O, yüksekliğin kemal sıfatı, alçaklığın da noksanlık sıfatı olduğunu belirttikten sonra Allah’ın kemal sıfatları ile muttasıf, noksanlık sıfatlarından da münezzehe olduğunu ve böylece Allah’ın gökte olduğunu akli bir delille ileri sürmektedir.¹³⁷ Useymîn, Allah’ın sıfatlarının selef akidesine göre doğru anlaşılması konusunda büyük mesuliyetin Arabistan yarımadasında yaşayan kendilerine, yani selef düşüncesinin yegâne temsilcileri olarak kendilerine düştüğünü ifade ettikten sonra çeşitli hadislerden istidlal yaparak, Mekke ve Medine’nin faziletine dair rivayetlere yer vermektedir.¹³⁸

Selef uleması, Allah’ın gökte olduğunu ifade eden metinlerde yer alan (في) harfi cerrin, panteist bir yaklaşıma zemin olmaması için çeşitli istidlallerde bulunmuşlardır. Örneğin, cariyenin vermiş olduğu cevapta (في السماء) cümlesi ulviyet ve celâliyet anlamındadır,¹³⁹ derler. Çünkü mekân Allah’ı ihtiva edemez. Buna göre (في السماء) cümlesinde zikredilen harfi cer (فوق) anlamındadır. Bunun delili olarak da Hz. Mûsâ, sihirbazlar ve firavun kıssasının ele alındığı Tâhâ Suresinde geçen: (وَلَأَصْبِحَنَّكُمْ فِي جُدُوعِ النَّعْلِ) “... Sizi hurma dallarına asacağım”¹⁴⁰ ayeti gösterilmektedir. Bu ayete göre firavun iman edenleri hurma dallarının içine değil de üzerine asmakla tehdit etmektedir. Bir diğer ayette (فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ) “Yeryüzünde gezin...”¹⁴¹ ayetidir.

¹³⁰ Zehebî, *el-Uluo li’l-Âli’l-Ğaffâr*, 28.

¹³¹ Useymîn, *Şerhu’l-Akîdeti’s-Sefâriyye*, 17.

¹³² Useymîn, *Şerhu’l-Akîdeti’s-Sefâriyye*, 19.

¹³³ Useymîn, *Şerhu’l-Akîdeti’s-Sefâriyye*, 20, 21.

¹³⁴ Useymîn, *Şerhu’l-Akîdeti’s-Sefâriyye*, 24, 25.

¹³⁵ Useymîn, *Şerhu’l-Akîdeti’s-Sefâriyye*, 26, 27.

¹³⁶ Useymîn, *Şerhu’l-Akîdeti’s-Sefâriyye*, 28, 29.

¹³⁷ Useymîn, *el-Kavâidu’l-Müslâ fi Sifati’llâhi ve Esmâihî’l-Hüsnâ*, (Medine: el-Câmiatu’l-İslâmiyye, 2001), 100.

¹³⁸ Useymîn, *Şerhu’l-Akîdeti’s-Sefâriyye*, 23.

¹³⁹ Bâcî, Ebu’l-Velîd b. Süleymân, *el-Müntekâ Şerhu Muwattâ’*, (Mısır: Matbaatu’s-Saâde, 1332), 6: 274.

¹⁴⁰ Tâhâ Suresi, 20/71.

¹⁴¹ Tevbe Suresi, 9/2.

Bu ayete göre de (ق) harfi cerri (فوق) anlamında olup manası “yeryüzünün üstünde gezin” dir.¹⁴² Nitekim İbni Teymiye rivayet ile ilgili olarak “Allah göktedir” cümlesinden göğün, güneşi, ayı ve diğer gök cisimlerini kuşattığı gibi Allah’ı da kuşattığı anlamına gelmeyeceğini belirterek,¹⁴³ Allah’ın, cisimlere hulul etmesinin de mümteni olduğunu eklemiştir.¹⁴⁴

Rivayetleri zahirine hamletmenin Allah için mümteni’ olduğunu savunan bilginlerin görüşlerine de burada değinmede fayda vardır. Bu arada hadis şârihlerinin de rivayetleri zahirine itlak etmeyip te’vil etmeleri dikkati celb eden bir husustur.

Rivayetleri zahirine hamledilmenin reddi noktasında mütekelliminin itiraz noktası “eyne” soru edatının şehadet âleminde bulunan varlıklara yönelik oluşu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda Cehmiyye fırkası, “Allah nerede?” sorusunu “Allah’ın rengi, tadı, cinsi ve aslı nedir?” sorusuyla eşdeğer görmekte¹⁴⁵ ve bu sorunun Allah için sorulmasını mümteni’ kabul etmektedir.

Dil bilimcilere göre Arapçada “Eyne (Nerede)?” sorusu mekân ve kendisi hakkında sorulmanın yerini tayin için sorulduğu gibi aynı zamanda bu soru tevessu’ ve teşbih için de sorulmaktadır. “Falanın filancanın yanında konumu, yeri vardır”; aynı şekilde “falanın filancanın kalbindeki yeri güzeldir”, denildiğinde bununla takrib, teb’id kast edilmekte ikram ya da sövmeye ise merteye ve derece kastedilmektedir. Lügat açısından böyle bir kullanım meşhur olunca Hz. Peygamber’in “Allah nerede?” sorusunu sormasındaki maksadı, Allah’ın cariyenin kalbindeki konumunu ve kudretini tahkik etmeye yönelik olmuş olmaktadır.¹⁴⁶

Ebû Dâvud’un (h._275) *Sünen* adlı eseri üzerine *Meâlimü’s-Sünen* adlı şerh çalışması yapan ve ilk hadîs şârihi olarak bilinen Hattâbî’ye (h._288) göre, Hz. Peygamber’in (s.a.v.), cariyeye bu soruyu sorması cariyede imanın emarelerinin olduğunu ve ehli imanın özelliklerini taşıdığını gösterdiğini ifade etmektedir. Bu soru, imanın aslı veya imanın hakikatının sıfatını sorgulamak için sorulmuş değildir. Şayet bir kâfir, cariyenin vermiş olduğu cevapla iktifa ederek Müslüman olmak isterse kelime-i şehadet getirinceye ve inandığı eski dinini terk edinceye kadar Müslüman olamazdı.¹⁴⁷ Yani cariyenin vermiş olduğu cevapla Müslüman olamazdı. Çünkü Hz. Peygamber’in cariyeye sorduğu soru cariyenin seviyesine indirgenmiştir.

Buhârî’nin (h._256) şârihlerinden İbni Hacer (h._852), “Allah’ın sıfatları konusunda açıklanması muhal olan durumlarda te’vil kaçınılmazdır”, demek suretiyle, Hz. Peygamber’in cariyeye “Allah nerede?” sorusunu sormasının nedeninin onun muvahhit olduğunu öğrenmek anlamında olduğunu belirtmektedir. Cariye, bu soruya “Göktedir” cevabını verince Hz. Peygamber, cariyenin fehmindeki kusur sebebiyle, Allah’ın sıfatlarını inkâr etme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaması için cariyenin bu cevabını onun imanına hükmetmiş¹⁴⁸ olmaktadır. Kâdî İyâd (h._544) buna ek olarak, “Kâbe’nin namaz kılanların kiblesi olduğu gibi gök de dua edenlerin kiblesidir; kibleye yönelmek Allah’ın orada olduğuna delalet etmediği gibi göğe yönelmek ve göğe işaret etmek de Allah’ın gökte olduğuna delalet etmez”,¹⁴⁹ demek suretiyle rivayetlerin zahirine hamledilemeyeceğini, te’vil edilmesi gerektiğini dillendirmiştir.

Hz. Peygamber’in cariyeye bu soruyu yöneltmesi onun seviyesine inmek içindir. Hz. Peygamber bu soruyla onun yerde bulunan putlara ve taşlara tapmayan biri olduğunu ortaya çıkarmayı irade etmek istemiştir. Cariye de cevabıyla sanki Allah’ın yerde bulunan varlıkların cinsinden bir cins olmadığını dile getirmek istemiştir.¹⁵⁰ Hz. Peygamber, muhatabının bu cevabını Allah’ın hükümranlığının her yeri kuşattığına mecazen itlak etmiş olmaktadır. Fehmindeki kusur sebebiyle de cariyeye, bu cevabıyla sanki Müslümanların dua esnasında gözlerini ve ellerini göğe kaldırmalarından ilham almıştır.¹⁵¹

Nevevî (h._676), bu rivayeti Allah’ın sıfatları konusunda değerlendirerek sıfatlar konusunda iki sınıftan söz etmektedir. Bunlardan birincisi, sıfatların manasına dalmaksızın Allah’ın eşi ve benzerinin olmadığını, mahlûkatın tüm özelliklerinden münezzehe olduğunu kabul edenler, ikincisi ise, sıfatları Allah’a layık-ı vechiyle te’vil edenlerdir. Nevevî de, Hz. Peygamber ile cariyeye arasında yaşanan diyalogu cariyenin imtihanı olarak değerlendirmektedir.¹⁵²

¹⁴² İsbahânî, Ebûbekir, *Müşkilü’l-Hadîs ve Beyânüh*, (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1985), 168.

¹⁴³ İbni Teymiyye, *el-Fetevâ-i Kübrâ*, 6: 450.

¹⁴⁴ İbni Teymiyye, *Mecmeu’l-Fetâvâ*, 3: 53.

¹⁴⁵ İbnu’l-Kayyim, *’lâmu’l-Muvakkîin an Rabbi’l-Âlemîn*, (Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1973), 4: 337.

¹⁴⁶ İsbahânî, *Müşkilü’l-Hadîs*, 159.

¹⁴⁷ Hattâbî, Ebû Süleymân, *Meâlimü’s-Sünen*, (Haleb: el-Matbaatu’l-İlmiyye, 1932), 1: 222; İbnu’l-Esîr, el-Cezerî, *en-Nihâye fi Çaribi’l-Hadîs ve’l-Eser*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İlmiyye, 1979), 1: 176; İbnu’l-Manzûr, Muhammed, *Lisânu’l-Arab*, (Beyrut: Dâru’s-Sâdr, 1414), 13: 25.

¹⁴⁸ İbni Hacer, Askalânî, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi Buhârî*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, Beyrut: 1379), 13: 402; İbni Battâl, Ebu’l-Hasen Ali b. Halef, *Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 2003), 10: 503.

¹⁴⁹ Kâdî İyâd, *İkmâlu’l-Mu’lim bi Fevâid-i Müslim*, (el-Mansûra: Dâru’l-Vefâ’, 1998), 2: 465.

¹⁵⁰ Kurtubî, *el-Müfthim*, 2: 143.

¹⁵¹ Kurtubî, *el-Müfthim*, c.II, s. 143; es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebîbekir, *ed-Dibâc alâ Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*, (el-Haber: Dâru İbni Affân, 1996), 2: 217.

¹⁵² Nevevî, Ebû Zekeriyâ, *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*, (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1392), 2: 298.

Şâh Veliyyullâh ed-Dehlevî, çeşitli tabakalardan söz ederken, ashâbu'l-a'râf'a değinerek tıpkı Hz. Peygamber'in cariyenin cevabıyla iktifa ettiği gibi bazı insanların sadece iman etmeleriyle iktifa edilmesi ve Müslümanlara benzemelerinin irade edilmesinden söz etmektedir.¹⁵³

Bazı âlimlere göre ise “Eynellâh” rivayeti müteşâbih tendir. Çünkü Allah için, “Nerede?” sorusu sorulmaz. Bundan dolayı ilgili rivayetlerin te'vil edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Endülüs ulemasından Ebu'l-Kâsım Süheylî (h. 581), Allah için “eyne?” sorusunu üç kısımda değerlendirmektedir. Ona göre bu kısımlardan iki tanesi caizdir bir tanesi ise caiz değildir. Birincisi, Hz. Peygamber'in cariyeye sorduğu gibi, kendisine soru sorulan kişinin ilmini ve imanını sınamak için sormak; ikincisi: Allah'ın melekûtünün, saltanatının, arşının, kürsüsünün ve meleklerinin yerini ve karar kıldığı yeri öğrenmek için sormak; üçüncüsü ise, Allah'ın zatının nerede olduğunu öğrenmek için sormak. İkinci soruyu yani Allah'ın melekûtünün, saltanatının, arşının, kürsüsünün ve meleklerinin yerini ve karar kıldıkları yeri öğrenmek için sormak, Hz. Peygamber'e: “Allah âlemi yaratmadan önce neredeydi?” sorusunu soran kişinin durumuna benzer. Hz. Peygamber bu soruyu sorana vermiş olduğu cevap: “Üstü ve altı hava olan bulutların üstündeydi” şeklinde olmuştur. Bu soruda hazif vardır. Bu soruyu soran kişi aslında Allah'ın yarattığı meleklerin vb mahlûkatın karar kıldıkları yeri sormuştur. “Allah'a harb ilan etme”¹⁵⁴ ve “Allah'a eziyet etme”¹⁵⁵ ayetleriyle Allah'ın dostlarına yapılan eziyet ve Allah'ın dostlarına savaş ilan etme anlamını yüklemek nasıl caiz ise “eyne” sorusunu, Allah'ın melekleri, arşı, saltanatı ve mülkünün karar kıldığı yeri öğrenmek için sorulmuş olarak anlamak mümkündür. Üçüncü soruyu sormak ise caiz değildir. Böyle bir soru sormak fasit bir sorudur. Bu soruyu sorana cevap verilmez. Kendisine böyle bir soru sorulan kişinin, böyle bir soruyu sormanın fasit olduğunu beyan etmesi gerekmektedir. Allah için “eyne” sorusunu sormak, ilmin rengini veya zan ve şekkin tadını öğrenmek için sorulan soruya benzer. Böyle bir soru, ancak somut cisimlerin rengini ve tadını öğrenmek için sorulur,¹⁵⁶ soyut kavramların mahiyetini öğrenmeye yönelik bir soru değildir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ulaşabildiğimiz kadarıyla 5 sahabî tarihiyle bize ulaşan ve 27 eserde yer alan (أين الله) “Allah nerede?” rivayeti 53 tarikle rivayet edilmiştir. Sahâbî ravilerin adları ve rivayet ettikleri hadislerin sayısı şu şekilde sıralanmıştır. Muâviye b. Hakem Sülemî tarihiyle 43, Ebû Hureyre tarihiyle 7, “An Raculin mine'l-Ensâr” şeklinde mübhem bir sahabî tarihiyle 1, Ebû Cuhayfe'in babası (Abdullah es-Süvâî) tarihiyle 1, Abdullah b. Abbâs tarihiyle de 1 rivayet gelmiştir. Yapılan araştırma neticesinde söz konusu rivayetler içerisinde Muâviye b. Hakem Sülemî tarihiyle gelen rivayetlerin sahih rivayetler olduğu anlaşılmıştır. Geri kalan rivayetleri ise mütabi rivayetler olarak değerlendirmektediriz.

Eklemelemlerle ve müradif kelimelerin kullanılmasıyla birbirinden farklılık arz eden rivayet metinlerinin üzerinde durduğu ortak olay Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cariyeye (أين الله) “Allah nerede?” diye sorması ve cariyenin (في السماء) “Gökte” cevabını vermesidir.

Selef uleması, araştırmaya konu olan rivayetleri zahirine hamlederek, te'vil etmeksizin kabul cihetine gitmişlerdir. Selefilere panteizme kapı aralamamak için, “Allah göktedir” cümlesinden göğün, güneşi, ayı ve diğer gök cisimlerini kuşattığı gibi Allah'ı da kuşattığı anlamına gelmeyeceğini savunmuşlardır.

İlim ve hikmet ehli olarak tanımlanan ve hadis edebiyatının önemli simalarından kabul edilen şarihler ve selefilere dışında kalan ekoller, rivayetleri te'vil ederek Allah için “eyne” sorusunun sorulmasının dahi caiz olamayacağını öngörmektedirler. Çünkü “eyne” sorusu bir cismin yerini öğrenmek için sorulur. Bunlar, Allah'a mekân izafe edilemeyeceğinden dolayı bu rivayetleri te'vil etme cihetine gitmişlerdir.

Rivayetlerin metin inşası kısmında da belirtildiği gibi azad edilmek üzere Hz. Peygamber'e getirilen cariyenin, bazı rivayetlerde namazın ne olduğunu bilmeyen biri olduğu, bazı rivayetlerde de meramını anlatacak kadar fesih konuşmadığı belirtilmektedir. Bundan da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) cariyenin imanını ortaya çıkarmak için söz konusu soruyu cariyeye yönelmiş olmaktadır. Rivayetler belirtilen bu ayrıntılar da dikkate alındığında “Allah nerede?” sorusunun te'vil edilmesinin kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmaktadır. Rivayetlerde cariyenin vermiş olduğu cevap, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından tasdik edilmemektedir; bilakis cariyenin verdiği cevaplar sebebiyle onun mü'min bir insan olduğuna kanaat getirilmiştir.

Allah, bütün noksan sıfatlardan münezzehtir. Zaman ve mekân kavramları noksan varlıkları ilgilendirir. Noksan varlıklara nispet edilen kavramların Allah için kullanılması O'nun ulûhiyet sıfatına hâlel getirmektedir, dolayısıyla Allah için mümtenidir. Naslarda belirtilen el, istiva, gibi ifadeler daha çok, insanların anlamalarını kolaylaştıran müteşâbih kavramlardır. Bundan dolayı selef ulemasının, çalışmaya

¹⁵³ Dehlevî, Şâh Veliyyullâh, *Huccetullâhu'l-Bâliğa*, (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1999), 1: 338.

¹⁵⁴ Maide Suresi, 5/33.

¹⁵⁵ Ahzâb Suresi, 33/57.

¹⁵⁶ Mâlikî, Ebû Abdillâh, *Menhu'l-Celil Şerhu Muhtasari Halil*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989), 4: 248.

konu olan rivayetleri zahirine hamledilerek, “Allah’ın gökte” oluşuna delil olarak kullanması, kanaatimizce doğru olarak değerlendirilmemektedir.

Bütünsel bir değerlendirme neticesinde akli ve nakli bilgiler ışığında rivayetleri ele aldığımızda, (أين الله) “Allah nerede?” sorusuna cevap veren cariye rivayetleri ile ilgili olarak selevin rivayetleri te’vil etmekten kaçınması tutarlı bir zemin bulmamaktadır. Müşebbihe¹⁵⁷ ve Mücessime¹⁵⁸ gibi aşırı fırkaların düştüğü duruma düşmemek için rivayetlerin te’vil edilmesi kaçınılmazdır.

---

¹⁵⁷ Müşebbihe: Allah’ı yaratıklara veya yaratıkları Allah’a benzeten yahut bu sonuçları doğurduğu ileri sürülen inançları benimseyenleri ifade eden inanç sistemi. Yusuf, Şevki Yavuz, *Müşebbihe*, (TDV İslâm Ansiklopedisi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/musebbihe> (26.06.2019).

¹⁵⁸ Mücessime: Allah’a istivâ (arş üzerinde karar kılma), nüzûl (yukarıdan aşağıya inme) gibi fiillerle yed, vech, ayn (el, yüz, göz) gibi organlar nisbet eden naslar sebebiyle ortaya çıkan fırka. İlyas, Üzüm, *Mücessime*, (TDV İslâm Ansiklopedisi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucessime> (26.06.2019).

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebûbekir. *el-Musannef*. Hind: el-Meclisü'l-İlmi, 1972.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008.
- Azimâbâdî, Ebu't-Tîb Muhammed. *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd*. el-Medînetü'l-Münevvere: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1968.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd b. Süleymân. *el-Müntekâ Şerhu Muvattâ'*. Mısır: Matbaatu's-Saâde, 1332.
- Beğavî, Ebu'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed. *Şerhu's-Sünne*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Beyhâkî, Ebûbekir Ahmed b. el-Hüseyin. *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*. Dimeşk: Dâru Kuteybe, 1991.
- Beyhâkî, Ebûbekir Ahmed b. el-Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *Cüz'ü'l-Kırâat-i Halfe'l-İmâm*. Lahor: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1980.
- Cürcânî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Adiy. *el-Kâmil fi Duafâ-i'r-Ricâl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Dârimî, Ebû Saîd Osmân b. Saîd. *er-Red ala'l-Cehmiyye*. Kuveyt: Dâru İbni'l-Esîr, 1995.
- Dehlevî, Şâh Veliyyullâh. *Huccetullâhü'l-Bâliğa*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1999.
- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm. *Mustahrec Ebî Avâne*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1998.
- Ebû Dâvûd, es-Sicistânî. *es-Sünnen*. Beyrut: Dâru İbni Hazm, 1997.
- Ebû İshâk, İbrâhîm b. Ya'kûb el-Cüzcânî. *Ehvâli'r-Ricâl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405.
- Ebû Nuaym el-İsbahânî. *el-Müsnedü'l-Müstahrac alâ Sahîhi'l-İmâm Müslim*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, trs.
- Ebu'l-Hüseyin, Abdalbâkî b. Kânî'. *Mu'cemü's-Sahâbe*. el-Medînetü'l-Münevvere: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1418.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *el-Mevsûa*, Merkezu'n-Nu'mân li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, San'a: 2010.
- Gölcük, Şerafettin. *Kelâm Tarihi*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2000.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Ahmed b. Muhammed. *Meâlimu's-Sünen*. Haleb: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1932.
- Hekemî, Hafız b. Ahmed b. Ali. *Meâricu'l-Kabûl bi Şerhi Süllemi'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Uşûl*. Dammâm: Dâru İbni'l-Kayyim, 1990.
- Herevî, Ebû İsmâîl Abdullâh b. Muhammed. *el-Erbaun fi Delâili't-Tevhîd*. el-Mansura: Daru İbni Receb, 1404.
- Iclî, Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih Ebu'l-Hasen. *Ma'rifetü's-Sikât*. el-Medînetü'l-Münevvere: Mektebetü'd-Dâr, 1985.
- İsbahânî, Ebûbekir Muhammed b. Hasan. *Müşkilü'l-Hadîs ve Beyânüh*. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1985.
- İbni Abdi'l-Berr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvattâ' mine'l-Meânî ve'l-Esânîd*. Mağrib: Vizâretü'l-Umûmî'l-Evkâf ve'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, 1387.
- İbni Battâl, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbni Cârûd, Abdullâh b. Ali Ebû Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Müntekâ mine's-Süneni'l-Müsenne*. Beyrut: Müessesetü'l-Kitâbi's-Sekâfiyye, 1988.
- İbni Ebî Âsım, Ebûbekir. *es-Sünne*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmi, 1400.
- İbni Ebî Âsım, Ebûbekir. *el-Âhâd ve'l-Mesânî*. Riyâd: Dâru'r-Râye, 1991.
- İbni Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1952.

- İbni Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbni Hacer, Askalânî. *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbni Hacer, Askalânî. *Takrîbü't-tehzîb*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.
- İbni Hacer, Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. Hind: Matbaatu Dâireti'l-Meârifî'n-Nîzâmiyye, 1326.
- İbni Hibbân, Muhammed b. Ahmed. *Câmiu Fehârisi's-Sikât*. Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1988.
- İbni Hibbân, Muhammed b. Ahmed. *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*. Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396.
- İbni Hibbân, Muhammed b. Ahmed. *el-İhsân fî Takrîb-i Sahîh-i İbni Hibbân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- İbni Huzeyme, Ebûbekir Muhammed b. İshâk. *Kitâbu't-Tevhîd*, Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1994.
- İbni Mende, Muhammed b. İshâk. *el-İmân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1406.
- İbni Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâti'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbni Teymiyye, Takiyuddin. *el-Fetevâ-i Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- İbni Teymiyye, Takiyuddin. *Mecmeu'l-Fetâvâ*. Medîne: Mecmeu'l-Melik Fehd, 1995.
- İbnu Ebî Zemenîn, Ebû Abdillâh. *Riyâdu'l-Cenneh bi Tahrîci Usûli's- Sünneh*. Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, H. 1415.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *ed-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406.
- İbnu'l-Esîr, el-Cezerî. *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbnu'l-Esîr, el-Cezerî. *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hâdis ve'l-Eser*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.
- İbnu'l-Kayyim, Cevziyye. *İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemîn*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1973.
- İbnu'l-Kayyim, Cevziyye. *İctimâu'l-Cuyûşi'l-İslâmiyyeti alâ Ğazvi'l-Muattila ve'l-Cehmiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- İbnu'l-Kayyim, Cevziyye. *es-Savâiku'l-Mürsele ala'l-Cehmiyye ve'l-Muattila*. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1998.
- İbnu'l-Manzûr, Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sâdr, 1414.
- Kâdî İyâd. *İkmâlu'l-Mu'lim bi Fevâid-i Müslim*. el-Mansûra: Dâru'l-Vefâ', 1998.
- Kettânî. *Hadis Literatürü*. Ter, Yusuf Özbek, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.
- Kurtubî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ömer. *el-Müfhim limâ Eşkele min Telhîs-i Kitâb-i Müslim*. Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1996.
- Mâlik b. Enes. *Muvatta'*. Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arab, 1985.
- Mâlikî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Menhu'l-Celîl Şerhu Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1989.
- Mizzî, Yusuf b. Abdirrahman. *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Müslim, b. Haccâc. *es-Sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman. *es-Sünen*. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, trs.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman. *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman. *ed-Duafâ' ve'l-Metrûkîn*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1985.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin. *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arabî, 1392.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin. *Tehzîbu'l-Esmâ' ve'l-Luğât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs.

Özervarlı, M. Sait, *Selefiyye*, (TDV İslâm Ansiklopedisi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/selefiyye> (24.06.2019).

Suyûtî, Celâlüddîn. *ed-Dîbâc alâ Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*. el-Haber: Dâru İbni Affân, 1996.

Şâfîi, Muhammed b. İdrîs. *es-Sünenü'l-Me'sûra*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1406.

Taberânî, Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. Kâhire: Mektebetu İbni Teymiyye, trs.

Tahavi, Ebu Ca'fer. *Şerhu Müşkili'l-Asar*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1494.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd. *el-Müsned*. Gîzâ: Dâru'l-Hicr, 1999.

Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: TDVY, 1996.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. *ed-Duafâ'*. Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984.

Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *el-Kavlu'l-Müfid alâ Kitâbi't-Tevhîd*. Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1424.

Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Şerhu'l-Akîdeti's-Sefâriyye*. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1426.

Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *el-Kavâidu'l-Müslâ fî Sifati'llâhi ve Esmâihi'l-Hüsnâ*. el-Medine: Câmiatu'l-İslâmiyye, 2001.

Üzüm, İlyas, *Mücessime*, (TDV İslâm Ansiklopedisi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucessime> (26.06.2019).

Vâdiî, Ebû Abdirrahman Mukbil b. Hâdî. *el-Muktarah fî Ecvibeti Ba'di Es'ileti'l-Mustalah*. San'a: Dâru'l-Âsâr, 2004.

Yavuz, Yusuf Şevki *Müşebbihe*, (TDV İslâm Ansiklopedisi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/musebbihe> (26.06.2019).

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2006.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Uluv li'l-Âli'l-Ğaffâr fî İdâhi Sahîhi'l-Ahbâr ve Sekîmiha*. Riyad: Mektebetü Advâi's-Selef, 1995.